

Böcker, möblering, och beteenden

En studie om stök och bibliotekens spatiala påverkansmöjligheter



Foto: Elsa Österberg

Av: Elsa Österberg

Handledare: Jenny Gustafsson

Examinator: Pamela Schultz Nybacka

Södertörns högskola | Institutionen för historia och samtidsstudier

Kandidatuppsats 15 hp

Biblioteks- och informationsvetenskap C | Vårterminen 2023



Södertörns högskola
Alfred Nobels allé 7, Flemingsberg
141 89 Huddinge

Biblioteks- och informationsvetenskap
© Elsa Österberg

Licensierad under CC BY-NC-SA 4.0



Författare/Author

Elsa Österberg

Svensk titel

Böcker, möblering, och beteenden. En studie om stök och bibliotekens spatials påverkansmöjligheter

English Title

Books, furniture, and behaviors. A study about disorderly user behaviors and the possibilities of libraries' spatial influence

Handledare/Supervisor

Jenny Gustafsson

Abstract

This bachelor's thesis deals with how the spatiality of libraries can correlate with instances of disorderly user behaviors. The fact that public libraries are among the types that are most prone to disorder, while Kriminalvården's (the Swedish correctional service's) librarians rarely experience similar problematic behaviors, could be said to illustrate a balancing act between anarchy and a manic need for control; where the most ideal compromise is, is based both upon personal values and the situation at hand.

To compare different reasonings about the room and the users, public librarians' perspectives on factors of architecture and design have been contrasted with how librarians within Kriminalvården view the matter. The study has mainly been carried out using qualitative semi-structured interviews as well as a supplementary questionnaire. Operationalized factors of spatial influence in the form of categorized opposites (accessible/inaccessible, comfortable/repellent, visible/obscured, enabling/forbidding), which were identified early on and have guided the investigation, are used both implicitly in the interview guides and the questionnaire as well as explicitly in reading for the thematic analysis.

The terms "ideal type", "heterotopia", and "panopticon/panopticism" are used theoretically to deepen the understanding of the essay's collected data: their suitability emerges in the nuances of what libraries can/should be; what happens when you bring together multiple functions in one space; as well as how control through surveillance can be understood and applied in library spaces.

The results show several differences at the operational level, but also similarities in terms of the librarian's approach and view on problematic factors. Public libraries often have many functions (that do not always interact harmoniously) and offer more freedom, which risks their orderliness, while Kriminalvårdens library operations (which consists almost exclusively of literature distribution) have more order – but at the expense of user's freedom.

The study's outcome can be used as a basis of knowledge for practical planning of library design, but also as a springboard for further research. The effect of spatiality on users can prove important for the orderliness, atmosphere, and security of a library: cultivating an awareness regarding these possibilities of influence can thus be considered of great interest.

Sammanfattning

Denna kandidatuppsats hanterar hur biblioteks spatials utformning kan korrelera med förekomster av "biblioteksstök". Att folkbibliotek är bland de mest stök-utsatta typerna, medan Kriminalvårdens bibliotekarier sällan upplever liknande problembeteenden, skulle kunna sägas illustrera en balansakt mellan anarki och kontrollmani; var den mest idealiska kompromissen ligger bygger på personliga värderingar och vad situationen kräver.

För att jämföra olika resonemang kring rummet och användarna har folkbibliotekariers perspektiv på arkitektoniska och designmässiga faktorer satts i kontrast mot hur bibliotekarier inom Kriminalvården ser på saken. Studien har genomförts främst med hjälp av kvalitativa semistrukturerade intervjuer samt en kompletterande enkät. Operationaliseringar av spatials påverkanfaktorer i form av kategoriserade motpoler (tillgängligt/svårtillgängligt, komfortabelt/avvisande, överblickbart/skymt, tillåtande/hindrande), som i förtid identifierats och styrts undersökningen, har använts både implicit i intervjuguiderna samt enkäten och explicit i utläsningen för den tematiska analysen.

Begreppen "idealtyp", "heterotopi", och "panoptikon/panopticism" används teoretiskt för att fördjupa förståelsen av uppsatsens empiri: deras lämplighet framkommer i nyanserat av vad bibliotek kan/bör vara; effekten av att sammanföra flera användningsområden i samma utrymme; samt hur kontroll genom övervakning kan förstås och appliceras i biblioteksutrymmen.

Resultatet visar på flera skillnader på verksamhetsnivå men även likheter i fråga om bibliotekariernas förhållningssätt och syn på problematiska faktorer. Folkbibliotek har ofta många funktioner (som inte alltid samspelar harmoniskt) och erbjuder mer frihet vilket riskerar kosta ordning, medan Kriminalvårdens biblioteksverksamhet (som utgörs närmast uteslutande av litteraturförmedling) har mer ordning – men på bekostnad av användarnas frihet.

Studiens utfall kan användas som kunskapsgrund för praktisk planering av biblioteksutformning, men även som en språngbräda för vidare forskning. Det spatialas influens över användare kan ha betydelse för biblioteks ordning, atmosfär, och trygghet: att kultivera en medvetenhet kring dessa påverkansmöjligheter kan därmed anses vara av stort intresse.

Ämnesord

Bibliotek, Folkbibliotekarier, Kriminalvård, Fängelsebibliotekarier, Biblioteksanvändare, Rumslighet, Beteenden, Idealtyp, Heterotopi, Panoptikon, Panopticism, Stök

Key words

Library, Public librarians, Correctional services, Prison librarians, Library users, Spatiality, Behaviors, Ideal type, Heterotopia, Panopticon, Panopticism, Disorderly behavior

Innehållsförteckning

1. Inledning	7
1.1 Bakgrund.....	8
1.2 Problemdiskussion	9
1.3 Syfte, frågeställning, och bidrag	10
1.4 Avgränsningar	10
1.5 Begreppsdefinitioner.....	11
1.6 Genomförande och disposition	11
2. Tidigare forskning	12
2.1 Användares beteenden och upplevelser	12
2.2 Byggnaden och rummet	13
2.3 Teoretiskt relevanta studier.....	14
3. Teori	15
3.1 Idealtyp	15
3.2 Heterotopi	15
3.3 Panoptikon och panopticism.....	16
4. Metod	18
4.1 Insamlingsmetoder.....	18
4.1.1 Intervjuer.....	18
4.1.2 Enkät	18
4.1.3 Urval	19
4.1.4 Etiska överväganden	19
4.2 Presentation av data	20
4.3 Analysmetod	20
5. Resultat och analys	22
5.1 Empirisk berättelse: Folkbibliotekarierna.....	22
5.1.1 Lokaler	22
5.1.2 Användare och användande	23
5.1.3 Problematik	24
5.1.4 Rumslighet, svårigheter, och möjligheter	24
5.2 Empirisk berättelse: Bibliotekarierna inom Kriminalvården	26
5.2.1 Lokaler	26
5.2.2 Användare och användande	27

5.2.3 Problematik	27
5.2.4 Rumslighet, svårigheter, och möjligheter	28
5.2.5 Från Kriminalvården till folkbiblioteken	29
5.3 Analys	29
5.3.1 Tillgängligt/svårtillgängligt	30
5.3.2 Komfortabelt/avvisande	30
5.3.3 Överblickbart/skymt.....	30
5.3.4 Tillåtande/hindrande	31
5.4 Sammanfattning	32
6. Diskussion och slutsatser	33
6.1 Diskussion.....	33
6.1.1 Användares beteenden och upplevelser	33
6.1.2 Byggnaden och rummet	34
6.2 Slutsatser.....	35
6.2.1 Hur bibliotekarier ser på det spatialas betydelse för användares (problematiska) beteenden och upplevelser	36
6.2.2 Likheter och skillnader i bibliotekariernas redogörelser.....	36
6.2.3 Applikation av teoretiska begrepp på skildringar om biblioteksrummet	36
6.3 Metodkritik	36
6.4 Bidrag till befintlig forskning	37
6.5 Förslag på vidare forskning.....	37
Käll- och litteraturförteckning	39
<i>Opublicerat material</i>	39
<i>Publicerat material</i>	39
Bilagor	42
Bilaga 1: Intervjuguide Fo-Fä.....	43
Bilaga 2: Intervjuguide Hä.....	45
Bilaga 3: Enkät.....	46
Bilaga 4: Samtyckesdokument Fo-Fä	48
Bilaga 5: Samtyckesdokument Hä	50
Bilaga 6: Exempelbild panoptikon.....	52

1. Inledning

Stök och oordning har under det senaste decenniet ansetts öka i svenska biblioteksmiljöer, och flertalet biblioteksmedarbetare har upplevt skeenden såsom aggressivitet, hot och skadegörelse.¹ När Fittjas folkbibliotek stängde år 2017 till följd av ökande problembeteenden i koppling till lokalerna blev de ett av dem som valde att genomgå omfattande förändringar för att bekämpa problematiken. Inledningsvis var tanken att öppna på nytt två veckor senare, men det skulle dröja fyra månader innan de återigen slog upp sina dörrar. Utöver att personalen då erbjudits handledning och återkommande relevanta utbildningar hade även lokalerna genomgått spatiala ändringar: bland annat placerades hyllorna så att användare inte längre kunde dölja sig bakom dem, uppsikten från informationsdisken förbättrades, och sittmöblernas arrangemang sågs över.²

Ordet "spatial" förstås här i relation till övergripande rumslighet; Fittjabibliotekets anpassningar demonstrerar i det avseendet att beteendemässiga utmaningar kopplat till användare kan bemötas genom biblioteksrumms upplägg och utformning, vilket är av särskild relevans för denna studie. När biblioteket gavs möjligheten att flytta till nybyggda lokaler 2019 tog de chansen att applicera sina lärdomar på bland annat rumsupplägget, och exempelvis var det då viktigt för dem att lokalerna inte låg en trappa upp såsom de tidigare gjort. Den ansvarige verksamhetschefen förklarade detta med att en trappa kan upplevas hotfull eller som en barriär, vilket riskerar avskräcka besökare.³ Möjligtvis bidrar även förekomsten av trappor till stökiga miljöer.

Ytterligare en intressepunkt ligger i vilka skillnader som kan urskiljas mellan olika bibliotekstypers utsatthet och vad det beror på. Exempelvis kan bibliotek inom Kriminalvården, som präglas av en naturlig stängdhet, lyftas som en god motpol till de allmänöppna folkbiblioteken; det blir då särskilt tänkvärt när tidskriften *Arbetet* förklarar att fängelsebibliotekarier är de enda som undkommer stök.⁴ Som påstående inbjuder det att testas, och om antagandet håller vore det säkerligen intressant för övriga bibliotek att veta vad de kan ta efter.

Begrepp såsom "biblioteksarkitektur" eller "biblioteksdesign" förekommer inte sällan inom ämnet Biblioteks- och informationsvetenskap (BoI) och tenderar anknyta till användarbeteenden. Relaterade studier fokuserar ofta på specifika bibliotek och bibliotekstyper med deras respektive användare, och då främst i frågor om hur man kan optimera inläring eller tillgängliggöra resurser på bättre sätt. Forskning om bibliotekens spatiala influenser i relation till önskade beteenden är däremot mer sällsynt.

¹ DIK, "Vi är bibliotekarier - inte psykologer eller socialarbetare" *En rapport om arbetsmiljön på våra bibliotek* (DIK, 2015), s. 2–3.

² Fackförbundet DIK, *Möblera för ett tryggare bibliotek*, u.å., <https://dik.se/om-oss/trygga-bibliotek/moblera> [hämtad 2023-01-13]; Stockholms stadsbibliotek, *Biblioteket möblerade bort stöket*, <https://biblioteket.stockholm.se/artikel/http%3A%2F%2Fbiblioteket.stockholm.se%2Fartikel%2Fbiblioteket-m%3B6blerade-bort-st%3B6ket> [hämtad 2023-01-30].

³ Fackförbundet DIK, *Möblera för ett tryggare bibliotek*.

⁴ *Är biblioteket en farlig plats? – Arbetet*, 26/2 2016, <https://arbetet.se/2016/02/26/ar-biblioteket-en-farlig-plats/> [hämtad 2023-04-24].

1.1 Bakgrund

Journalisten Gunnar Rensfeldt förklarar att begreppet ”biblioteksstök” uppkom ur den så kallade stökdebatten som pågått i Sverige sedan den senare halvan av 2010-talet. Stök på bibliotek kan upplevas motsägelsefullt, menar han, då den bild som många har av bibliotek är som just tysta och lugna inrättningar. Exakt vad som menas med biblioteksstök kan variera, men i sin bok om fenomenet beskriver Rensfeldt sin applikation av ordet inbegripa ”hela spektrumet från respektlöshet mot trivselregler, anställda och besökare hela vägen till våld”.⁵ Ur stökdebatten kom dessutom en ny lagstiftning, vilken trädde i kraft den första juli 2022, som bland annat ger möjlighet att utfärda tillträdesförbud till bibliotek. De orsaker som kan leda till ett sådant förbud (att begå brott, allvarligt trakasserier, störande av verksamhet/betydande vandalism) kan ses som ytterligare exempel på biblioteksstök.⁶

Det finns flera etablerade strategier för att hantera problematiska beteenden på bibliotek och däribland, som i fallet med Fittja, anpassad rumsutformning. Exempelvis understryker metoden CPTED (Crime Prevention Through Environmental Design) betydelsen av genomtänkt formgivning på samma sätt som M:et i den svenska MiLKS-modellen (Miljö, Ledarskap, Kommunikation, Samverkan) gör. CPTED – vilken uppkom ur kritik mot USA:s stadsplanering under 60- och 70-talet – användes på olika vis i utvecklingen av MiLKS, som särskilt framarbetats i syfte att forma tryggare bibliotek.⁷

Andra tillvägagångssätt synliggörs i de allt vanligare anpassningarna av biblioteks toaletter. Två exempel på detta är Hultsfreds biblioteks metod att låsa sina toaletter, vilket innebär att användare vid behov måste be om nyckel i disken och därmed uppmärksammas; samt Kalmars huvudbiblioteks val att installera blått ljus på besökstoaletten, vilket gör det svårare att lokalisera vener och därmed injicera droger.⁸ Den senare metoden problematiseras av universitetsadjunkten och journalisten Fredrik Edin som ett exempel på ”exkluderande design”. Han likställer fenomenet med parkbänkar som formgetts för att inte kunna sovas på: designen motar ett visst oönskat beteende på en specifik plats, vilket i stället får ges uttryck någon annanstans.⁹ Problemet löses inte utan flyttas bara på. Även om för- och nackdelar med exkluderande design inte kommer debatteras djupare i denna uppsats demonstrerar konceptet makten i spatial genomtänkthet för särskilda ändamål.

⁵ Gunnar Rensfeldt, *Stök på bibliotek: otryggheten, våldet, debatten och lösningarna* (Lund: BTJ förlag, 2022), s. 20, 24.

⁶ Sveriges Kommuner och Regioner, *Tillträdesförbud till bibliotek och badanläggningar*, <https://skr.se/skr/skolakulturfrid/kulturfrid/bibliotek/tilltradesforbudtillbibliotek.67981.html> [hämtad 2023-06-15].

⁷ Ceccato, Vania, Ercin, Emrah, Ariel, Barak, Hazanov, Julia, Elfström, Sara, Sampaio, Adriana, Ioannidis, Ioannis & Maskin, Artur, *Att skapa trygga miljöer i bibliotek: En svensk fallstudie* (Stockholm: Institutionen för samhällsplanering och miljö, Kungliga Tekniska Högskolan, 2022), s. 1, 5; *The International CPTED Association (ICA) - Primer in CPTED - What is CPTED?*, <https://www.cpted.net/Primer-in-CPTED> [hämtad 2023-03-31].

⁸ Ossian Mathiasson, ”Biblioteket agerar och sätter lås på toaletterna: ”Avskräckande effekt””, *Dagens Hultsfred*, 5/5 2020, <https://www.dagenshultsfred.se/nyheter/e/118728/biblioteket-agerar-och-satter-las-pa-toaletterna-avskrackande-effekt/> [hämtad 2023-04-26]; Hanna Thulin, Nick Näslund & Viktor Blomberg, ”Blått ljus ska stoppa knarkande på bibblan”, *Sveriges Radio*, 14/3 2020, <https://sverigesradio.se/artikel/7425248> [hämtad 2023-04-26].

⁹ Fredrik Edin, *Exkluderande design: blått ljus på offentliga toaletter*, 28/7 2015, <https://fredrikedin.se/2015/07/28/exkluderande-design-blatt-ljus-pa-offentliga-toaletter/> [hämtad 2023-04-26].

1.2 Problemdiskussion

Som nämnts förekommer det viss forskning inom ämnet BoI – i frågor om rumslighetens influens över användare – kopplat till särskilda bibliotek eller bibliotekstyper och deras specifika användarkretsar. Eftersom sådana studiers syften ofta berör lärande på olika vis blir det lätt att fokuset hamnar på universitetsbibliotek, och därmed även studenter: två fallstudier som exemplifierar detta kommer presenteras vidare i den tidigare forskningen. Utöver forskning som direkt relaterar till rumslighet och beteenden finns det även andra begrepp som kan fördjupa diskussionen; följande tre stycken vigs åt att kort beskriva tre utvalda, vilka kommer presenteras utförligare i uppsatsens teoretiska kapitel.

Nan Dahlkild har i sin artikel redogjort för idealtyper av bibliotek genom tiderna och hur det resonerats kring dessa.¹⁰ I denna uppsats används idealtypsbegreppet för att beskriva en upphöjd bild av hur bibliotek ”borde” se ut eller vad de ”borde” möjliggöra; detta kan grundas i användandet av allmänt godtagna arkitektoniska uttryck, designval, eller möbelarrangemang. Begreppet tillför ett breddat perspektiv på idealiska biblioteksbyggnader samtidigt som det fördjupar förståelsen av individuella biblioteksideal.

Ett annat begrepp som kan appliceras på bibliotek är ”heterotopi” (en faktisk plats), vilket är ett arkitektoniskt begrepp som Michel Foucault myntade i kontrast mot ”utopi” (en icke-plats). Han menade att heterotopier är verkliga och operfekta platser där alla kan vara.¹¹ I denna uppsats berikar begreppet (vilket förstås som en fysisk rymd där alla andra av samhällets rymder representeras, ifrågasätts, och omkastas) bilden av biblioteket som en plats för många och med många användningsområden. Exempelvis kan detta appliceras på förståelsen av det välkomnande biblioteket.

Det finns dock ytterligare ett Foucaultskt begrepp – panopticism – som kan tillämpas i fråga om mer kontrollerande bibliotek. Detta ord härstammar från ”panoptikon” vilket var Jeremy Benthams arkitektoniska vision för hur fängelsebevakning kunde optimeras genom synlig men overifierad makt.¹² Panopticismen baseras på just denna disciplinära mekanism. Dessa begrepp lämpar sig väl för att nyansera och problematisera kontroll samt övervakning i bibliotek, även om sådant görs i syfte att undvika problembeteenden.

Man skulle hårdtaget kunna säga att bibliotek balanserar mellan anarki och kontrollmani; var den mest idealiska kompromissen ligger är en fråga om personliga värderingar och vad situationen kräver. Biblioteksbyggnader och deras möblering ser ofta olika ut beroende på de individuella institutionernas förutsättningar såsom placering och huvudsakliga målgrupp. Folkbibliotek som det i Lomma kan ha bekväma sittplatser och erbjuda en miljö där man vill stanna medan andra, Lindängens bibliotek till exempel, möbleras för att hämma användares

¹⁰ Nan Dahlkild, "The Emergence and Challenge of the Modern Library Building: Ideal Types, Model Libraries, and Guidelines, from the Enlightenment to the Experience Economy", *Library Trends* 60:1 (2011), doi:10.1353/lib.2011.0027.

¹¹ Gary P. Radford, Marie L. Radford & Jessica Lingel, "The library as heterotopia: Michel Foucault and the experience of library space", *Journal of Documentation* 71:4 (2015), doi:10.1108/JD-01-2014-0006, s. 735.

¹² Gary Paul Radford, Marie Louise Radford & Jessa Lingel, "Transformative Spaces: The Library as Panopticon", i *Transforming Digital Worlds*, red. Gobinda Chowdhury, Julie McLeod, Val Gillet & Peter Willett, 10766 (Cham: Springer International Publishing, 2018), s. 685–686.

lust att dröja kvar.¹³ Detta visar på ett spänningsfält mellan biblioteket som en trevlig plats att uppehålla sig på kontra det avvisande och defensiva biblioteket: å ena sidan kan ett bibliotek utan några som helst regler eller kontrollmekanismer säkerligen fungera i unika sammanhang, men risken är att laglöshet inbjuder kaos; å andra sidan kan tanken på biblioteket som en stängd och ogästvänlig plats kännas tvärt emot dess syfte.

Den roll som personliga värderingar och individuella situationer spelar kan framstå ännu tydligare när man talar om olika bibliotekstyper; denna studie jämför därför folkbibliotek och bibliotek inom Kriminalvården för att utforska den ovan beskrivna balansakten mellan anarki och kontrollmani samt spänningsfältet däremellan. Detta görs genom att undersöka bibliotekariers perspektiv på biblioteks rumsliga utformning och möblering i relation till problematiska användarbeteenden, vilket kan ge en bild av den medvetenhet som finns ”på golvet” kring de spatiala påverkansmöjligheter som biblioteken har och hur det rent praktiskt appliceras.

1.3 Syfte, frågeställning, och bidrag

Studien syftar till att åskådliggöra hur bibliotekarier på diametralt olika typer av bibliotek resonerar kring rummet och användarna, oaktat eventuella tidigare incidenter eller genomförda åtgärder. De frågor som leder arbetet är därför följande:

- Hur ser bibliotekarier på det spatialas betydelse för användares (framför allt problematiska) beteenden och upplevelser?
- Vilka likheter och skillnader kan man utläsa från bibliotekariernas redogörelser?
- Hur kan man förstå respondenternas skildringar rörande biblioteksrummet utifrån de teoretiska begreppen ”idealtyper”, ”heterotopi” och ”panoptikon/panopticism”?

Uppsatsen avser att bistå den befintliga BoI-forskningen om biblioteksrummet samt – utifrån bästa förmåga – fylla den kunskapslucka som identifierats kring rumslighetens inflytande över just biblioteksstök.

1.4 Avgränsningar

Denna studie inbegriper endast folkbibliotek och bibliotek inom Kriminalvården, även om ämnet kan ha relevans för andra typer. Detta motiveras delvis utifrån folkbibliotekens breda målgrupp vilket innebär att samtliga användartyper kan återfinnas i deras klientel; barn- och skolbibliotek har exempelvis valts bort då barn- och ungdomsavdelningar förekommer på de flesta folkbibliotek.

Då detta arbete främst berör beteenden utifrån det spatiala kommer yttre omständigheter såsom bibliotekens placering och närområde inte att behandlas. Sådana faktorer är värda att beakta inför den enskilda situationen men kan dessvärre inte, i denna studie, ges det utrymme som skulle behövas.

¹³ Rensfeldt 2022, s. 18.

Studiens fokus på bibliotekariers perspektiv innebär att respondenterna utgjort andrahandskällor för användares beteenden och upplevelser. Bibliotekens besökare har alltså inte undersökts direkt.

Med hänvisning till det känsliga ämnet har även forskningsetiska betänkanden varit en aktiv del i processen; etiska överväganden beskrivs vidare i metodkapitlet.

1.5 Begreppsdefinitioner

Spatial – såsom förklarades i inledningen – är ett av studiens nyckelord och refererar till övergripande rumslighet i linje med Svenska Akademiens ordboks definition.¹⁴ Det används här som ett paraplybegrepp vilket implicerar arkitektur, designelement, samt möblering.

Begreppet *biblioteksstök*, som kortfattat beskrivits i bakgrundsavsnittet, kopplas i denna uppsats utöver respektlöshet och våld även till ljudnivå – vilket frångår Rensfeldts tolkning.¹⁵ Vidare förekommer synonyma formuleringar i stil med *problembeteenden*, *oönskade beteenden*, eller helt enkelt bara *stök*.

Tysthetsnorm relaterar till den ofta oskrivna regeln om att förhålla sig lågmält på bibliotek. Begreppet härstammar enligt Rensfeldt från en tweet skriven av Niclas Lindberg, dåvarande generalsekreterare för Svensk biblioteksörening.¹⁶

1.6 Genomförande och disposition

Hittills har kopplingen mellan användares problematiska beteenden och biblioteks utformning presenterats och kort diskuterats i förhållande till fokuset på folkbibliotekarier och bibliotekarier inom Kriminalvården. Syftet har lagts fram tillsammans med de drivande frågeställningarna, rådande avgränsningar har motiverats, och relevanta begrepp har definierats.

I nästkommande kapitel – uppsatsens andra – presenteras tidigare forskning, varpå det tredje kapitlet redogör för studiens tre utvalda teoretiska begrepp. I kapitel fyra beskrivs den kvalitativa metoden samt insamlandet av empiri genom intervjuer samt en enkät. Vidare beskrivs även resultatets upplägg, vilket sedan redovisas i kapitel fem. I samma kapitel analyseras resultatet varefter det diskuteras och når sin slutsats i det sista kapitlet, nummer sex. Där redogörs även för kritik mot den valda metoden och hur studien bidrar till forskningen. Avslutningsvis föreslås hur fortsatt forskning kan ta vid från resultatets grund.

¹⁴ *spatial* / SAOB, https://www.saob.se/artikel/?unik=S_09095-0191.Pm44 [hämtad 2023-04-14].

¹⁵ Rensfeldt 2022, s. 24.

¹⁶ Rensfeldt 2022, s. 35.

2. Tidigare forskning

Forskning om biblioteksanvändarbeteenden och biblioteksmiljöer hittar man huvudsakligen inom BoI:s ramar, men som tidigare nämnts brister forskningen i frågor om bibliotekens spatiala influenser i relation till just oönskade ageranden. Bortom BoI kan man även finna applicerbara studier i andra discipliner. Ett sådant exempel som kommer belysas här (av Henk Aarts och Ap Dijksterhuis) är taget från personlighets- och socialpsykologin; ytterligare studier kunde komma från konstvetenskapen eller arkitektoniska sammanhang. Vidare är perspektivet för detta kapitel internationellt. Även om nationell forskning finns att tillgå, anses de svenska biblioteken inte alltför olika sådant som representeras i studierna nedan. Relevansen styrdes därmed av tematisk applicerbarhet snarare än geografisk närhet.

I linje med fokuset för denna uppsats har den utvalda forskningen delats in i tre tematiseringar baserat på deras anknytning till studiens syfte: den första grupperingen utgår från användarens perspektiv, den andra handlar om rumsligheten, och den tredje illustrerar relevanta teoriers tillämpning inom BoI. Studierna bär på olika vis hög relevans för huvudämnet och kommer användas vidare i diskussionen av resultatet.

2.1 Användares beteenden och upplevelser

Att besöka bibliotek kan påverka både användares känslotillstånd och beteendemönster. Gary P. Radford och Marie L. Radford har i sin studie om en skräckens diskurs i populärkulturella biblioteksrepresentationer åskådliggjort flera skildringar där bibliotek upplevts som tempel, katedraler, eller kryptor. Obehaget kommer sällan av bibliotekets innehåll utan snarare de institutionella praktikerna.¹⁷ En klassiker bland sådana praktiker illustreras väl i att den mediala bilden av bibliotekarier ofta inbegriper ett framväst hyssjande; detta kan anses relatera till den implicita förståelsen av bibliotek som tysta platser, där det för många är nästintill en instinkt att dämpa sig. Biblioteksmiljöer kan nämligen – enligt en studie av de tidigare nämnda författarna Aarts och Dijksterhuis – påverka normativa beteenden såsom tystnad även utan medvetet förmedlade krav. Dessvärre analyserade forskarna inte vad i miljön detta beror på.¹⁸ Sammanfattningsvis kan dock en grundläggande förståelse för praktikers makt över användares upplevelser, samt det faktum att miljö influerar beteenden, ge en breddad bild av biblioteks påverkansförmågor. Denna uppsats ämnar bidra till breddandet genom att undersöka olika bibliotekariers synsätt och erfarenheter. I linje med ovan kommer studiens empiri även diskuteras ur perspektivet av tysthetsnormer och det rumsligas roll för fenomenet.

Rumsutformning kan alltså anses avgörande utifrån slutsatsen att beteenden påverkas av miljö. Två fallstudier som demonstrerar detta nämndes flyktigt i problemdiskussionen som exempel på forskning om eller på universitetsbibliotek; något som däremot särskiljer dem är deras frågeställningars infallsvinklar. Författarna Mary O' Kelly, Lennie Scott-Webber, Julie Garrison och Kristin Meyer angrep ämnet utifrån syftet att gynna studenters engagemang, medan Seung Hyun Chas och Tae Wan Kims studie fokuserade på konsekvenser av ineffektiv

¹⁷ Gary P. Radford & Marie L. Radford, "Libraries, Librarians, and the Discourse of Fear", *The Library Quarterly* 71:3 (2001), doi:10.1086/603283.

¹⁸ Henk Aarts & Ap Dijksterhuis, "The Silence of the Library: Environment, Situational Norm, and Social Behavior", *Journal of personality and social psychology* vol. 84 (2003), doi:10.1037/0022-3514.84.1.18.

design. I båda studier framkom vitala designattribut vilka ansågs påverka användarbeteenden samt beslutsgrunder för användares föredragna utrymmen.¹⁹ Med dessa fynd i ryggen kommer principen av särskilda attributs inverkan på användare användas för att skärskåda studiens respondenters utsagor. Om beteenden påverkas av rumsutformning tycks stor vikt ligga vid genomtänkthet.

2.2 Byggnaden och rummet

Det finns flera sätt att utforma bibliotek på och därmed flera sätt att ”lyckas” eller ”misslyckas”. En lyckad utformning kan definieras olika, men ett sätt att bedöma det på kan vara hur väl biblioteket når sina mål. Fastän specifika mål kan variera mellan bibliotek läggs några övergripande sådana fram i en artikel om ”the four space model” av Henrik Jochumsen, Casper Hvenegaard Rasmussen, och Dorte Skot-Hansen. I modellen föreslås fyra biblioteksmål (upplevelser, engagemang, bemyndigande, innovation) och fyra överlappande ”rum” – som kan men inte måste vara fysiska – där dessa mål möts.²⁰ I diskussionen av uppsatsens resultat kommer förståelsen av modellen att kopplas till det teoretiska verktyget heterotopi, vilket presenteras grundligare i kapitel 3. Värt att nämna redan nu är dock heterotopins funktion av att sammanföra olika rymder på en plats; att allt fler funktioner jämkas in i bibliotek riskerar dock bidra till fysiskt stimmiga och mentalt distraherande utrymmen, vilket Jenny Bossaller, Daniella Oprean, Alex Urban, och Nathan Riedel menar kan vara hälsovådligt. I deras studie har arkitektoniska och interiördesignsstudier vävts samman för att peka ut lärdomar som kan appliceras i bibliotek. Författarna visar exempelvis på en rad rumsliga aspekter (i likhet med attributen från artiklarna av O’ Kelly med flera samt Cha och Kim) som kan relateras till användares upplevelser.²¹ Denna ”rekommendationsguide” kan ställas mot beskrivningar av respondenternas biblioteksutrymmen i syfte att berika förståelsen av deras funktionalitet.

Biblioteks utformning kan ändras med tiden men vissa grundprinciper består. Exempelvis kan rumslighet sägas inbegripa främst två faktorer: de arkitektoniska kvaliteterna samt möblemangets design, varav den senare behandlats av Martin van Buren i en artikel från 1965. Han sträcker sig bortom rekommendationer för sin samtid genom att förordar ett analytiskt förhållningssätt som förberedelse även för framtida, oförutsedda designbehov i en expanderande biblioteksverksamhet.²² En del av föränderligheten som van Buren förutsåg kan anses åskådliggöras i Harold B. Shills och Shawn Tonners studie om universitetsbiblioteks fysiska omdaningar mellan 1995 och 2002. Bland de slutsatser författarna landade i fann de att antal och typer av användarutrymmen ökat samt att arkitekter och bibliotekarier demonstrerat tydliga, gemensamma designpreferenser – exempelvis gällande heltäckningsmattor och val av kallare färger. De uppdaterade lokalerna erbjöd dessutom en förbättrad atmosfär som beskrevs

¹⁹ Mary O’Kelly, Lennie Scott-Webber, Julie Garrison & Kristin Meyer, "Can a Library Building’s Design Cue New Behaviors?: A Case Study", *Portal : Libraries and the Academy* 17:4 (2017b), doi:10.1353/pla.2017.0049; Cha & Kim 2015.

²⁰ Henrik Jochumsen, Casper Hvenegaard Rasmussen & Dorte Skot-Hansen, "The Four Spaces - a New Model for the Public Library", *New Library World* 113:11/12 (2012), doi:10.1108/03074801211282948.

²¹ Jenny Bossaller, Danielle Oprean, Alex Urban & Nathan Riedel, "A Happy Ambience: Incorporating Ba and Flow in Library Design", *The Journal of Academic Librarianship* 46:6 (2020), doi:10.1016/j.acalib.2020.102228.

²² Martin Van Buren, "Design of Library Furniture", *Library Trends* 13:4 (1965).

inbjudande snarare än avskräckande, vilket återigen för tankarna till Radfords och Radfords artikel om skräckens diskurs.²³

Avslutningsvis är det värt att poängtera den historiska repetitionen av dysfunktionell biblioteksdesign som summerats i Fred Schlipfs artikel, där ett antal designelement (såsom takfönster, designertrappor, belysning, glasdetaljer, etcetera) blottats för sina brister. Skulden bör dock inte alltid läggas på designers, menar Schlipf, som dessutom påtrycker att dålig design kan komma ur välmenande motiv.²⁴ Liksom med ”rekommendationsguiden” kan dennes lista över rumsliga tillkortakommanden nyansera empirins skildringar av kontraproduktiva biblioteksmiljöer.

2.3 Teoretiskt relevanta studier

Tre teoretiska verktyg som översiktligt beskrivits i problemdiskussionen samt nämnts i frågeställningen är ”idealtyp”, ”heterotopi”, och ”panoptikon/panopticism”. Dessa kommer diskuteras mer utförligt i det teoretiska kapitlet, men deras tidigare applikationer inom BoI erbjuder goda möjligheter att fördjupa den egna förståelsen. Inledningsvis har begreppet idealtyper hämtats ur Nan Dahlkilds artikel om det moderna bibliotekets uppkomst. Det förstås där som en bred term kopplad till den skiftande synen på biblioteksbyggnader, och relateras dessutom till beskrivningar av föredömliga bibliotek. Ett sådant exempel är ”Stationsbyens Folkebibliotek” vilket skildrades av huvudbibliotekarien Vilhelm Grundtvig år 1909.²⁵ Ett annat teoretiskt perspektiv på bibliotek kommer ur Gary P. Radford, Marie L. Radford, och Jessica Lingels applikation av Foucaults heterotopi-begrepp. De fastslår att biblioteket som heterotopi bör förstås som något utöver en förvaringsplats för böcker, och mer i stil med en nöjespark; både bibliotek och nöjesparker förklaras nämligen som platser där man kan gå mellan olika överraskande upplevelser och stöta på saker bortom vardagens verklighet.²⁶ I kontrast till denna positivt betingade bild har Radford, Radford och Lingel även författat en artikel utifrån biblioteket som panoptikon. Panopticism, som är ytterligare ett Foucaultskt begrepp, används av författarna för att problematisera övervakning och kontroll i bibliotek.²⁷ Från ovan studiers applikation av de teoretiska begreppen erbjuder nästa kapitel djupare beskrivningar av dessa, samt deras huvudsakliga användningsområden i denna uppsats.

²³ Harold B. Shill & Shawn Tonner, "Creating a Better Place: Physical Improvements in Academic Libraries, 1995–2002", *College & Research Libraries* 64:6 (2003), doi:10.5860/crl.64.6.431.

²⁴ Fred Schlipf, "The Dark Side of Library Architecture: The Persistence of Dysfunctional Designs", *Library Trends* 60:1 (2011), doi:10.1353/lib.2011.0034.

²⁵ Dahlkild 2011.

²⁶ Radford, Radford & Lingel 2015.

²⁷ Radford, Radford & Lingel 2018.

3. Teori

I det här kapitlet presenteras och förklaras tre teoretiska verktyg och hur de relaterar till studiens syfte. Det första som tas upp är ”idealtyp”, vilket är ett variationsrikt begrepp snarare än en enskild idé. Detta följs upp av ”heterotopi” baserat på ett manuskript från en föreläsning som Michel Foucault höll år 1967. Slutligen förklaras Jeremy Benthams originalidé ”panoptikon” och hur Foucault tolkar det i sin ”panopticism”.

3.1 Idealtyp

Något som är idealt innebär, enligt Svenska Akademiens ordlista, något fullkomligt/fulländat/upphöjt.²⁸ Vad ordet underförstått antyder är en outtalad utgångspunkt: fullkomligt för vem, fulländat i jämförelse med vad, upphöjt från vilken grund? När Nan Dahlkild ämnade undersöka uppkomsten av den moderna biblioteksbyggnaden och diskursen som förts därkring, var det tydligt hur studiens breda urval reflekterade olika kulturella och sociala visioner. Bland de exempel som den resulterande artikeln tar upp presenteras existerande byggnader, praktiska byggnadsriktlinjer, utställningsmodeller, och utopiska projekt, vilka Dahlkild sammanfattar som varierande idealtyper för biblioteksbyggnader (här återfinns exempelvis en ”skandinavisk stil” som uppstod i mellankrigsåren). Biblioteksidealtyper kan därmed beskrivas innebördsmässigt besläktade med ”model libraries” – hädanefter kallade föredömliga bibliotek – som också omnämns i Dahlkilds artikel.²⁹

Pentti Mehtonen, som analyserat historisk diskurs kring finska biblioteksbyggnader, menar att föredömliga bibliotek inte diskuterats där i någon högre grad. Vissa principer ska ändå ha utkristalliserats på 70-talet, varav två exempel är att biblioteks utrymmen ska vara flexibla samt att de bör inrymmas på en och samma våning.³⁰ Detta går i linje med vad som redan nämnts i den tidigare forskningen där olika aspekter, attribut och grundprinciper för biblioteksutformning förts fram. Den egna förståelsen landar således i att idealtyper för biblioteksbyggnader kan ges uttryck i föredömliga bibliotek, vars föredömlighet i sin tur kan kokas ner till applikationen av vissa vedertagna, designmässiga principer.

Med avstamp i ovanstående definition av biblioteks idealtypers gestaltning, och en grundförståelse för den historiska diskursen därom, kommer denna studies empiri sättas i relation till och diskuteras utifrån det teoretiska verktyget idealtyp. I enlighet med syftet och frågeställningen vore det bland annat av intresse att försöka urskilja olika aktörers idealtyper, såsom hur eventuella framträdande byggnadsideal präglat rumsutformningen; om olika bibliotekarier har olika bilder av ett idealt bibliotek; och ifall användares upplevda ideal kan identifieras utifrån respondenternas andrahandsberättelser.

3.2 Heterotopi

I mars 1967 höll Michel Foucault en föreläsning med titeln *Des Espace Autres*, eller *Av Andra Rymder*, för en samling arkitekter.³¹ Den engelska översättningen av denna föreläsning

²⁸ *ideal* / SAOL / svenska.se, <https://svenska.se/saol/?id=1221444&pz=3> [hämtad 2023-04-17].

²⁹ Dahlkild 2011, s. 11–12.

³⁰ Pentti Mehtonen, "Public Library Buildings in Finland: An Analysis of the Architectural and Librarianship Discourses from 1945 to the Present", *Library Trends* 60:1 (2011), doi:10.1353/lib.2011.0026, s. 160.

³¹ Radford, Radford & Lingel 2015, s. 735.

manuskript (*Of Other Spaces*) från 1984 framkommer ofta som en god introduktionsgrund för Foucaults begrepp ”heterotopi”. Foucault föreslår att vi lever med ett antal oantastliga motpolar vilka vi tar för givet: det privata och det offentliga; kultur och nytta; fritid och arbete; etcetera. På en spatial nivå kan sådana utrymmen grupperas baserat på gemensamma aspekter (rekreation, färdmedel, avskildhet) men Foucault menar att det även finns två typer av rymd som både är sammanlänkade med och motsägande alla andra, nämligen utopier och heterotopier.³²

En utopi förklaras som en teoretisk och ofta glorifierad plats, vilket ställs i kontrast mot heterotopier. Dessa inbegriper i stället ett fysiskt utrymme där samhällets andra utrymmen representeras, ifrågasätts, och omkastas. Foucault använder sex principer för att vidare beskriva heterotopier: för det första uppkommer de i alla mänskliga kulturer, om än i varierande former; för det andra har varje heterotopi förbestämda funktioner i ett samhälle, men kan samtidigt ta sig an särskilda funktioner i samstämmighet med sin kultur; för det tredje kan heterotopier samla flera oförenliga rymder på en och samma (fysiska) plats; för det fjärde är heterotopier ofta länkade till olika tider och tillfällen; för det femte har heterotopier alltid vissa system kring dess öppen- och stängdhet som både isolerar och tillgängliggör dem; och slutligen redogör den sjätte principen för heterotopiernas funktion i relation till alla andra rymder – antingen illusoriskt demonstrerande av dessa eller välordnat i jämförelse.³³

Biblioteket, med sina breda tjänster och fysiska inrättningar, utgör en intressant plats att applicera förståelsen av heterotopi på. Heterotopibegreppet kommer exempelvis tillämpas i diskussionen av denna studies empiri kring hur olika samhällsrymder och funktioner samexisterar i bibliotek. Det kan även användas för att problematisera uttalandena då heterotopier inte alltid behöver ha en allmängiltigt positiv implikation; baserat på den sjätte principens välordnande och kompenserande aspekter lyfte Foucault bland annat engelsmännens tidiga kolonier i Nordamerika som goda exempel på lyckade heterotopier.³⁴ Att begreppet liknar ”utopi”, vilket associeras till något bra, kan därför vara vilseledande. Heterotopiskt sammanfogande av flera olika funktioner skulle även i sig självt kunna vara problematiskt. Det vore inte otänkbart om vissa samhällsrymder och användningsområden har svårt för att koexistera i harmoni med varandra.

3.3 Panoptikon och panopticism

För att förstå Foucaults panopticism behöver man känna till Jeremy Benthams panoptikon, vilket var en arkitektonisk vision för ett fängelseupplägg där ett högt torn står i mitten av ett cirkulärt fängelsekomplex (se bilaga 6). Från tornet kan väktare se ut över samtliga celler i den ringformiga byggnaden utan att själva synas. De intagna syns å andra sidan tydligt, då både deras yttre och inre väggar är gjorda av glas vilket bakgrundsbelyser dem. Skiljeväggarna mellan cellerna är däremot kompakta vilket innebär att de intagna inte kan se eller konspirera med varandra. Bentham menade att makt skulle vara synlig utan att vara verifierbar; resultatet av panoptikons upplägg är att fångarna i ringbyggnaden är helt sedda utan att se, medan

³² Michel Foucault, *Of Other Spaces (1967), Heterotopias*, 1984, <https://foucault.info/documents/heterotopia/foucault.heteroTopia.en/> [hämtad 2023-04-14].

³³ Foucault 1984.

³⁴ Foucault 1984.

väktarna i tornet kan se allt utan att bli sedda. Panoptikon-principen kan utöver fängelser appliceras på exempelvis sjukhus, skolor, och arbetsplatser. Vad det bär med sig är att färre kan utöva auktoritet över fler och ”bruka sinnets makt över sinnet” genom medveten användning av arkitektur och geometri.³⁵

Foucault förklarar hur Bentham på ett teoretiskt plan funnit ett nytt sätt att analysera det sociala och dess maktstrukturer. Panopticism är den disciplinära mekanismen bakom den panoptiska byggnaden, och något som kan gå bortom den i sin applikation.³⁶ I det cirkulära fängelset ser inte cellernas inneboenden ifall någon faktiskt bevakar dem från tornet, vilket innebär att de alltid kommer bete sig som om de vore bevakade. Panopticism kan sägas handla om just denna internaliserade övervakning. Grundtanken liknar mycket väl narrativet från George Orwells klassiker *1984*: ”Storebror ser dig”, så uppför dig rätt för ditt eget bästa.³⁷

Både panoptikon som principen bakom panopticism och som arkitektoniskt upplägg är relevant för studiens fokus på rumslighet och användare. Dessa begrepp väcker tankar om maktaspekter i biblioteksövervakning, vilket exempelvis kan lyftas i frågor om – och i så fall hur – studiens bibliotekarier och deras arbetsplatser (medvetet eller ej) använder sig av någon panopticismisk strategi.

³⁵ Michel Foucault, *Discipline & Punish - Panopticism*, 1995, <https://foucault.info/documents/foucault.disciplineAndPunish.panOpticism/> [hämtad 2023-04-18].

³⁶ Foucault 1995.

³⁷ George Orwell, *1984* (New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2017).

4. Metod

Studiens empiriska material har samlats in genom dels kvalitativa semistrukturerade intervjuer med fyra respondenter från folkbibliotek och biblioteksverksamhet inom Kriminalvården, dels en kompletterande enkät. Kapitlet börjar med att förklara metoderna och urvalet i relation till deras lämplighet för studiens syfte, följt av den insamlade datans upplägg. Avslutningsvis beskrivs även den tematiska analysens grunder.

4.1 Insamlingsmetoder

4.1.1 Intervjuer

Som nämnts är studiens främsta insamlingsmetod kvalitativa semistrukturerade intervjuer, vilka utgått från genomarbetade intervjuguiden. En kvalitativ metod valdes över en kvantitativ eftersom uppsatsen i första hand baserats på beskrivningar och erfarenheter, snarare än något mer statistiskt mätbart.³⁸ Den semistrukturerade intervjun tillhandahåller dessutom en dialogisk och okonstlad metod vilken kan anpassas efter den unika respondenten. Till skillnad från en helt ostrukturerad intervju används dock en rad förformulerade frågor – intervjuguiden – för att navigera samtalen efter ämnet; strukturen den medför underlättar även jämförandet av olika respondenters svar på samma fråga (se bilaga 1-2). Semistrukturerade intervjuer är vidare flexibla på så vis att de erbjuder utrymme för naturliga följdfrågor inom de tematiska ramarna.³⁹ Intervjuguiden för respondenten från häktesverksamhet behövdes dock anpassas då den huvudsakliga guiden utgick från existensen av biblioteksanpassade lokaler. Huvuddragen förblev dock desamma för att säkerställa jämförbarhet.

Intervjuerna tog omkring 60 minuter vardera och utfördes över videokonferenstjänsten Zoom varigenom de även spelades in. Då studiens fokus specifikt är på just respondenternas upplevelser av rummet – sett till synsätt och praktik – har den digitala intervjun inte heller någon betydelse för den spatials inriktningen; det digitalas fördelar (bekvämt, flexibelt, säkert, effektivt) anses därför överväga dess nackdelar (såsom risk för tekniska problem).⁴⁰

4.1.2 Enkät

Enkäten, som utfördes via webbverktyget Microsoft Forms, innefattade totalt 9 frågor av varierande sort: fem med fritextsvar, två med fasta svarsalternativ, och två likertskalor (se bilaga 3). Av dessa var endast två fritextfrågor frivilliga att besvara. Enkäten kan därmed benämnas som en blandning mellan en skriftlig intervju med öppna och kvalitativa svar, och en mer kvantitativ undersökning med mätbara, slutna alternativ. Enkäten valdes som ett komplement till intervjuerna då den möjliggjorde fler perspektiv med mindre administration; dock behövde intervjuguiden, som låg till grund för enkätfrågorna, komprimeras till ett mindre antal frågor för att minimera risken för ”enkättrötthet”.⁴¹

³⁸ Alan Bryman, *Samhällsvetenskapliga metoder*, 3 uppl. (Stockholm: Liber, 2018), s. 61–62.

³⁹ Bryman 2018, s. 561–563.

⁴⁰ Bryman 2018, s. 593.

⁴¹ Bryman 2018, s. 286.

4.1.3 Urval

De intervjuade respondenterna utgjordes av två folkbibliotekarier, en fängelsebibliotekarie, och en häktesbibliotekarie varav samtliga från skilda arbetsplatser. Värt att poängtera är dock att bibliotekarier inom Kriminalvården ofta utgår från folkbibliotekssamarbete, och att fängelse- respektive häktesrespondenten enbart refereras till som så för att förtydliga vilken verksamhet deras berättande utgår ifrån. Urvalet kan klassas som ett målstyrt priori-urval; målet (att jämföra folkbibliotekarier mot bibliotekarier inom Kriminalvården) har varit detsamma genom studiens gång, men förståelsen för relevanta verksamheter har utvecklats.

Inledningsvis var tanken att enbart undersöka folk- och fängelsebibliotekarier, men med insikt i det låga antalet Kriminalvårdsanställda bibliotekarier följde att vyerna behövde vidgas. Häktesbibliotekarien, som var tänkt att medverka komplementärt, lyftes därmed till att inräknas bland huvudrespondenterna. Urvalets målstyrning har alltså gjorts baserat på respondenternas bedömda lämplighet för att besvara forskningsfrågorna, vilket grundats i det upplevda spänningsfältet mellan folkbibliotek och biblioteksverksamhet inom Kriminalvården.⁴² Folkbibliotek, med sin breda målgrupp, är nämligen bland dem där oro och oordning oftast förekommer och har följaktligen uppmärksammats mest i stökdebatten.⁴³ Bibliotek inom Kriminalvården kan å andra sidan anses särskilt relevanta i frågan om vikten av att undvika ”stök” på bibliotek, baserat på deras användargrupp.

Enkäten skickades ut med främsta inriktning mot folk- och fängelsebibliotekarier även om den tillät svar från andra typer. Spridningen gjordes bland annat via Svensk biblioteksförnings expertnätverk för lärandemiljöer – vilket bedömdes relevant genom medlemmarnas antagna insikt i biblioteksrummet – samt för fängelsebibliotek. Enkäten delades även i lämpliga Facebookgrupper, vilka kommer förbli onämnda i syfte att värna om deltagarnas integritet. Intervjurespondenterna informerades också om enkäten och ombads att dela den bland sina kollegor.

4.1.4 Etiska överväganden

All identifierande information är anonymiserad i studien vilket medför att intervjuans respondenter kommer refereras till som Fo1-Fo2 (folkbibliotekarie 1–2), Fä (fängelsebibliotekarie), och Hä (häktesbibliotekarie). Som ”identifierande information” klassades utöver namn, kön, och liknande även sådant som delgetts under intervjun vilket på andra vis riskerar röja en respondents identitet, såsom studieort, var respondenten bor/har bott/jobbar/har jobbat tidigare, samt andra beskrivande detaljer. Detta medför att vissa klipp och censureringar förekommer i de anonymiserade transkriberingarna av studiens intervjuer samt att samtliga respondenter beskrivs könsneutralt. Innan intervjutillfället fick de fyra bibliotekarierna ta del av samtyckesdokument (se bilaga 4–5), vilken de skriftligen godkände i vändande mejl. Liksom med intervjuguiden anpassades häktesbibliotekariens dokument, bland annat för att inkludera eventuellt bruk av mejlkorrespondens; då mejlets huvuddrag togs upp under intervjun visade sig detta dock överflödigt. I ett extra steg ombads respondenterna också

⁴² Bryman 2018, s. 498.

⁴³ ”Vi är bibliotekarier - inte psykologer eller socialarbetare” En rapport om arbetsmiljön på våra bibliotek 2015.

att vid intervjutillfället ge ett muntligt godkännande – efter kontroll av att de verkligen läst och förstått dokumentet – vilket spelades in.

Det empiriska materialet lagrades under studiens gång i Södertörns högskolas säkra molntjänst och omfattades av högskolans juridiska ansvar för studenters behandling av personuppgifter vid studentarbeten.⁴⁴ Efter studiens avslut raderades det inspelade materialet tillsammans med mejlkonversationer och annan elektronisk kontakt. De anonymiserade transkriberingarna och enkätens resultat – som samlats in helt utan identifierande information – arkiverades.

4.2 Presentation av data

Studiens insamlade data består sammanfattningsvis av fyra inspelade intervjuer som utförts över Zoom mellan den 25 april och 4 maj 2023, samt 103 enkätsvar. Intervjuerna transkriberades så snart tillfälle gavs och återges vid förekommande citat på det vis respondenterna uttryckte sig. Kategoriseringar används genomgående för att abstrahera och sammanfatta vissa framträdande lik- och olikheter mellan utsagorna, vilket också ämnar till att göra råmaterialet mer överblickbart.⁴⁵ Dessa kategoriseringar utgår från motpoler som beskriver dels inbjudande, dels defensiva utformningsaspekter, vilka även använts i formandet av intervjuguiderna samt enkätens frågor.

Enkätsvaren presenteras som ett korus till intervjuernas empiri: det vill säga, de lyfts exempelvis om huruvida enkätens respondenter har liknande eller avvikande upplevelser, alternativt ifall de instämmer med intervjuernas utsagor eller ej.

4.3 Analysmetod

De kategoriserade motpoler som använts för intervjun samt enkäten – vilka i förtid identifierats som relevanta operationaliseringar av det spatialas påverkansfaktorer – kan anses besläktade med olika teman, vilket gör en tematisk analys till ett lämpligt metodval. Motpolerna urskildes för att visa på likheter, skillnader, och spänningsfält i biblioteksutformning. De har både använts explicit i intervjuernas och enkäternas frågor, samt implicit i utläsningen av de insamlade svaren. Nedan följer sammanfattande beskrivningar av hur begreppen tolkats för studiens syften.

Inledningsvis har *tillgänglighet/svårtillgänglighet* använts för att belysa biblioteksanvändares förmågor och lust att röra sig i lokalerna och använda de tjänster som där erbjuds dem. Det kan dels handla om ifall funktionsnedsatta individer kan ta sig runt, dels om någon arkitektonisk detalj eller dylikt har en avskräckande effekt. *Komfortabelt/avvisande* handlar både om bekvämlighet i form av biblioteksrummets atmosfär och sådant som sittplatsers komfort, medan *överblickbart/skymt* gäller bibliotekariens såväl som användarens förmåga eller oförmåga att se ut över lokalerna. Detta kopplar till dolda utrymmen, hur lätt man kan bilda sig en uppfattning om var något är, och om man kan se andra eller ej. Slutligen handlar *tillåtande/hindrande* om ifall arkitekturens, designens, eller möbleringens utformning på något vis inbjuder till alternativt motar vissa beteenden eller användningsområden. Detta kan kopplas

⁴⁴ GDPR för dig som behandlar personuppgifter i ett studentarbete, [text], <https://www.sh.se/student/hur-gor-jag/gdpr-for-dig-som-behandlar-personuppgifter-i-ett-studentarbete> [hämtad 2023-04-05].

⁴⁵ Annika Lantz, *Intervjumetodik* (Lund: Studentlitteratur, 2013), s. 148.

till exkluderande design, vilket nämndes i förbigående i problemdiskussionen, men även dess antites i de fall då designen i stället lockar till önskade beteenden. Nyckelordet här är kontroll.

Den insamlade empirin har organiserats baserat på dessa teman/motpoler i en matris, vilken använts som en referensram för analysen i syfte att skapa en bild av hur redogörelserna relaterar till varandra.⁴⁶ Tematiseringen har granskats ur ett teoretiskt perspektiv genom applikationen av de verktyg som presenterades i kapitel 3: idealtyp, heterotopi, och panoptikon/panopticism.

Frågan om idealtyper lyfts baserat på svar om biblioteksbyggnadens utformning, hur användarna förklaras bruka lokalerna, och i tolkningar av respondenternas egna ståndpunkter. Idealtypsverktyget används främst i frågor om tillgängligt/svårtillgängligt och komfortabelt/avvisande i syfte att sålla bland skilda visioner av ett föredömligt bibliotek. Heterotopi-begreppet aktiveras i koppling till samexistensen av dessa visioner för hur och vad bibliotek kan eller bör vara. På den fronten används det även för att problematisera sammanfogandet av samhällets många rymder i en och samma byggnad. Detta kopplar tillbaka till idealtyper i frågor om vad biblioteket är, vad det borde vara, och för vem. Begreppet används inte i lika hög grad som idealtyper, men förekommer i samtliga teman förutom överblickbart/skymt. I det temat tillämpas i stället panoptikon/panopticism på hur kontroll och övervakning sker i biblioteken. Detta appliceras på diskens/diskarnas placering, bibliotekariens sikt, och andra metoder för att övervaka biblioteksanvändarna; temat är det enda vari det panoptiska fokuset lyfts fram.

⁴⁶ Bryman 2018, s. 702–704, 709.

5. Resultat och analys

Det här kapitlet inleds med den empiriska berättelsen om åsikter och erfarenheter från först och främst folkbibliotekarierna, vilket presenteras som en helhet, följt av motsvarigheten från bibliotekarierna inom Kriminalvården. Genomgående kopplas de huvudsakligen intervjuades utsagor mot relevanta enkätsvar. Att ställa de olika berättelserna mot varandra syftar till att frambringa svar på uppsatsens andra frågeställning om vilka likheter och skillnader som kan utläsas från bibliotekariernas redogörelser. Den första, vilken undrade hur bibliotekarier ser på det spatialas betydelse för användares beteenden, behandlas fortlöpande i respondenternas skildringar.

Kategoriserande motpoler i form av begreppen tillgänglighet/svårtillgänglighet, komfortabelt/avvisande, överblickbart/skymt och tillåtande/hindrande – som beskrivits i analysmetoden – används löpande för att överskådligt tematisera framträdande motsättningar; förståelsen av dessa och deras förekomst i empirin fördjupas därefter genom en systematisk analys samt med applikationen av de utvalda teoretiska verktygen. Därmed aktiveras även den sista frågeställningen om hur man kan förstå respondenternas skildringar utifrån studiens teoretiska begrepp. Slutligen sammanfattas kapitlet som helhet, vilket leder oss vidare in i diskussionen.

5.1 Empirisk berättelse: Folkbibliotekarierna

5.1.1 Lokaler

I en äldre byggnad som tidigare inrymt en vårdcentral ligger idag Fo1:s arbetsplats. Med tiden har biblioteket tagit över flera lokaler, men trots att denna utbredning lika väl kunde ha orsakat en omaka interiör beskrivs det inte sällan vara ”fint”. Liknande modifieringar av utrymmen ekar i enkätsvaren där exempelvis ett bibliotek beskrivs ha tagit över en rådhusbyggnad.⁴⁷ Fo1 uttrycker dock tidigt att bibliotekets dubbla våningar är en nackdel, då de inte kan ha ytterligare en disk däruppe. Övervåningen görs även svårtillgänglig av de föråldrade hissarna som krånglar och inte har plats för nyare permobiler; bristande utrymme för hjälpmedel som permobiler och rullstolar omnämns även i flera enkätsvar.⁴⁸ Nedervåningen beskrivs också ha sina nackdelar för bland annat hjulburna individer. Av någon anledning är golvet högre i borte änden av lokalen, med ett par trappsteg mellan nivåerna samt en ramp på ena sidan. Vid ett tillfälle ska en permobilförare av misstag ha kört rakt ut för trappan – vilket lyckligtvis gått bra.

Även Fo2:s bibliotek upptar två våningar, vilket hen menar har för- och nackdelar. Till skillnad från Fo1 beskriver hen deras hiss vara anledningen till att tillgängligheten ändå fungerar bra. Bibliotek på två eller fler våningar verkar inte helt unikt enligt enkätsvaren, där några respondenter beskrivit att deras arbetsplatser till och med har tre.⁴⁹ På Fo2:s arbetsplats har de även dubbla lånediskar, med två medarbetare nere och en uppe. Hens bibliotek har legat på sin nuvarande plats i ett köpcentrum sedan ett par år tillbaka och huserades dessförinnan i en annan del av samma byggnad. Det framstår som att ingen av intervjurespondenternas lokaler har

⁴⁷ Enkätsvar nr. 40

⁴⁸ Enkätsvar nr. 6, 41, 79, med flera

⁴⁹ Enkätsvar nr. 48, 72

utformats specifikt för biblioteksverksamhet, men i enkätsvaren beskrivs ett bibliotek som designats för syftet av en arkitekt; dessvärre blev resultatet ”mer snyggt än funktionellt”.⁵⁰ En annan respondent med nybyggda lokaler, som är mycket nöjdare, förklarar att hen fått vara delaktig i utformningsprocessen.⁵¹

5.1.2 Användare och användande

Folkbibliotekarierna tycks träffa en påfallande brokig skara människor i sin arbetsvardag. Fo1 förklarar det som att de ”möter alla”, vilket Fo2 instämmer i med att de ”har en väldigt bred användargrupp”. Båda uttrycker att biblioteket är tillgängligt för alla ifrån småbarn med föräldrar, till ungdomar, till äldre. Fo1 beskriver även narkomaner i jakt på en plats att sova; liknande företeelser dyker upp i flera enkätsvar.⁵² En sådan respondent menar att biblioteket lätt blir en värmestuga under vinterhalvåret.⁵³ Det är därmed tydligt att användartyperna och deras ärenden samt beteenden varierar stort – men med det sagt framstår båda intervjurespondenter måna om att försvara användarna från eventuella anklagelser. Fo2 menar att merparten av besökarna är trevliga och förstående medan andra vill testa gränser samt betar sig respektlöst mot inredningen. Hen förklarar sig även ha en ”fria hellre än fälla”-attityd gentemot sina användare. Fo1 uttrycker sig liknande och verkar gå i särskild försvarsposition när det gäller ungdomars tillgång till utrymmet, då hen menar att de sällan ges plats i samhället. Hen säger att ”finns det inte plats för dem, då tar de utrymme för andra som då tycker att de är i vägen, och så blir det det här polariserande mer och mer”.

Trots att ungdomar ofta uppvisar attityd har Fo1 aldrig hotats av dem, vilket hen har av äldre män (något som känns igen i enkätsvaren).⁵⁴ Även äldre kvinnors attityder kan vara problematiska då de tidigare tagit sig friheter med möbleringen och inte inser att *de* skulle kunna ställa till med något. Att användare även kan ha attityd mot andra användare exemplifierar Fo1 med en kvinna som satt sig i barnavdelningen för att läsa, och där sagt åt barn att vara tysta. Denna individ blev en sorts ”lagens väktare”; hen höll ofta uppsikt över lånedisken och uttryckte tydliga synpunkter kring andra användares ageranden. En enkätrespondent redogör för en liknande individ som därutöver ska ha tagit över rummet, varit förolämpande, och skrivit ner personalens konversationer.⁵⁵ Återigen poängterar Fo1 dock att merparten av användarna respekterar varandra. Fo2 håller med om det och uttrycker att konflikter sällan förekommer mellan dem, men däremot att testande av gränser kan ske på andras bekostnad. Exempelvis kan högljudda individer i den tysta zonen orsaka användare att gå permanent eftersom ”här är det aldrig tyst”. Då 42,7% av enkätrespondenterna svarat att de ofta upplevt högljuddhet, tycks hög ljudnivå vara den överlägset mest förekommande aspekten av biblioteksstök.⁵⁶

⁵⁰ Enkätsvar nr. 71

⁵¹ Enkätsvar nr. 76

⁵² Enkätsvar nr. 73, 100, 25, 60

⁵³ Enkätsvar nr. 59

⁵⁴ Enkätsvar nr. 61, 38, 48

⁵⁵ Enkätsvar nr. 34

⁵⁶ Enkätsvar nr. 3, 8, 21, med flera; ytterligare 53,4% angav att det förekom ibland

5.1.3 Problematik

En gemensam kritik hos både Fo1 och Fo2 är skymda områden på samtliga våningar, vilket även återspeglas i många enkätsvar.⁵⁷ Fo1 lyfter särskilt problematik med ”svarta hål” såsom fackavdelningen – där alkoholister håller till och gömmer sina burkar – samt deras fyra toaletter. Dessa har tidigare krävt betalning, blivit gratis, och åter till att det krävs polletter för att öppna vissa. Återinförandet av polletter för nedervåningens toaletter härrör bland annat till ”ungdomsstök” och ”boffande av torrshampo”; valmöjligheterna var att låsa toaletterna helt, låta problemet fortgå, eller återgå till polletter. Att Fo1:s toaletter är så utsatta kan, såsom enkätrespondenter med liknande problematik beskriver, bero på deras öppenhet samt skymda läge.⁵⁸ Exempel på förekommande incidenter berör drogförsäljning, att Fo1 förhört av polis om ett övergrepp som skett vid toaletterna (vilket hen inte sett), och vad som skulle kunna kallas för biologisk vandalism: ”Man ska inte avskräcka folk från bibliotek, men alltså ibland så kletar de bajs på väggarna på toaletten och sånt där.”

Fo2 upplever inte den sortens besvär då hans bibliotek enbart tillhandahåller en toalett för barn och deras vuxna, medan övriga besökare hänvisas till en betaltoalett utanför entrén. Problem med överblickbarheten förekommer dock även hos dem när användare söker sig till dolda områden. Barn och tonåringar kan sägas ha ett visst behov av ”krypin”, att få komma undan, menar Fo2; på nedervåningen finns ett utrymme under trappan för små barn, och ungdomarna söker sig på liknande vis till andra undangömda vrår.

5.1.4 Rumslighet, svårigheter, och möjligheter

Ett sätt som båda bibliotek skapat bättre överblick i rummet på är genom användningen av lägre hyllor vid de yngres avdelningar. Utöver att de är mer höjdanpassade för målgruppen gör dem det även lättare att ha koll på besökarna; tyvärr passar inte den lösningen överallt. Tidigare fanns det två soffor längst bak i rummet på Fo2:s ovanvåning – som är en tyst zon – vilka doldes bakom hyllor från disken sett. Som en skymd och komfortabel plats blev det dessvärre ett tillhåll för ungdomar vars beteenden störde andra besökare nästan dagligen. Till slut plockades sofforna bort, vilket delvis hindrat problembeteendet. Utrymmet blev lugnare, men förändringen lyckades inte avvisa ungdomar från att i stället flytta andra möbler dit – något som fått personalen att överväga möbler som monteras i golvet. Fo2 understryker att när inskränkningar väl görs måste det alltid vägas mot vad det gör med biblioteket som helhet. Hen menar att det aldrig ska vara lättvindigt: Arbetslaget hade diskuterat borttagandet av sofforna i flera månader innan situationen bedömdes ohållbar. Allting som görs bör alltid göras för ”majoriteten av besökarnas bästa”.

I kontrast till Fo2:s soffsituation berättar Fo1 om ett liknande ingripande i möbleringen, men vilket togs med betydligt mindre betänketid. Respondenten förklarar sig ha informerat stökande ungdomar om att hen skulle börja plocka bort möbler ifall de inte betedde sig. När de fortfarande ”behandlade bordet som skit” två timmar senare, då tog hen det och gick. Fo1 uppger att ungdomarna inte haft fötter uppe i sofforna sedan dess, vilket hen misstänker vara av rädsla för att även dessa ska förpassas. En anledning till att beslutet inte ansågs lika stort

⁵⁷ Enkätsvar nr. 24, 72, 85, med flera

⁵⁸ Enkätsvar nr. 48, 59

som i Fo2:s fall kan vara att Fo1:s ”lättvindighet” verkar gå åt båda håll. Bordet kan vara borta i ett par månader och sedan återföras, menar hen, och säger att en ommöblering inte behöver vara för alltid. Fo1 anser att möblering av offentliga utrymmen lätt blir väldigt statiskt, men att saker och ting kan behöva vara föränderligt.

Ett utrymme som är mer tillåtande, komfortabelt, tillgängligt, och – delvis – överblickbart är Fo2:s biblioteksentré. Där kan användare göra lite vad de vill, såsom att äta (vilket annars inte tillåts), spela spel, läsa tidningen, eller bara hänga. En viss hindrande aspekt förklaras dock vara ett par tunga bord, vars tyngd försvårar att flytta ihop dem till en större bordsyta. För bibliotekarierna kan detta upplevas bra då det ”flyttas runt tillräckligt som det är”. Fo2 lyfter dock två problemområden vid entrén: tidningshörnan skymms från disken av en vägg, vilket gjort det till ett utmärkt hängutrymme för ungdomar, och en stor klädd sittgrupp bereder ibland en plats med fritidsgårds-karaktär. Trots dess belägenhet inom blickfång är sittgruppens komfortabla och tillåtande design en grogrund för stökiga beteenden. Fo2 menar att det är en avvägning att behålla den ändå – man skulle kunna byta ut den mot bord och stolar, men det skulle bli på bekostnad av de som använder möbeln ”rätt”. Om än ej önskvärt vore det praktiskt möjligt att ”ha noll sittplatser i biblioteket”.

Att ta bort sittplatser är något som Fo1 är bekant med, då hen berättar om ett annat bibliotek i närområdet som på så vis bemött ungdomsstök. Problemet skulle ha blivit mindre där efter att de ändrat möblemanget. Detta fick Fo1:s arbetsplats att överväga att följa i deras fotspår; att avlägsna alla sittplatser. Slutsatsen blev att det vore görbart – men tråkigt. Deras bibliotek har ändå gjort en stor omställning på övervåningen där de har minskat och ändrat möbleringen för att avvisa ett visst beteende i förmån att gynna andra. De frågade sig själva vad det tidigare möblemanget signalerat och gjorde om i avsikt att signalera något annat. Innan denna omställning fanns det inga hinder i lokalen – ”man fick sitta var man ville” – men på grund av stökiga ungdomsgång tillåts nu bara studier och tyst läsning på ovanvåningen. En enkätrespondent bifaller i att ”justera möblering, ytor och liknande så att det skapas lugn miljö.”⁵⁹

Även hos Fo2 är övervåningen menad att vara en lugnare, tystare studieplats. Bedömt av svar från enkäten verkar upplägget inte alltför unikt.⁶⁰ Både Fo1 och Fo2 beskriver sina studierum: hos Fo1 har de ordnat två rum för ändamålet, medan Fo2 har två tysta studierum samt två grupprum. Av dessa är Fo2:s studierum låsta, vilket innebär att man måste be en bibliotekarie öppna dem, medan grupprummen kräver bokning samt att minst en i sällskapet är över 18. Alla fyra rum har även väggar i glas. Flera enkätrespondenter har något att säga om glaspartier i deras lokaler: en individ får inte vara ifred för att användare knackar på rutan vid hens arbetsplats; en annans glasväggar försvårar hyllplacering; en tredje förklarar att öppenhet och glasväggar erbjuder få ”privata” utrymmen; och slutligen berättas det om fler upplägg liknande Fä2:s.⁶¹

Det framgår även att budget är en stor påverkansfaktor för bibliotekens möjligheter att anpassa sig. Fo1 beskriver att de bara har ett ljudlarm (som sällan brukas) och först efter en viss incident

⁵⁹ Enkät svar nr. 73

⁶⁰ Enkät svar nr. 94, 45, 85

⁶¹ Enkät svar nr. 55, 82, 26, 67

upprättat ett vid-behov avtal med ett vaktbolag, medan Fo2 kan tillkalla väktare flera gånger i veckan. Fo1 har bara två datorer sedan deras tredje gick sönder medan Fo2 har flera drop-in datorer, bardedatorer, och datorer att låna en längre stund. Vad de har gemensamt är att båda bibliotek har visioner för vad de skulle förbättra med en större budget.

Att upprätthålla begränsningar eller förhållningsregler kan också ses som en del av ett utrymmes rumslighet. Båda respondenter tar upp information och skyltning som en del i att bibehålla en viss överblickbar ordning och kommunikation med användarna. Fo1 talar särskilt om detta i koppling till deras nya begränsningar på ovanvåningen samt risken att användare missar information på grund av hemmablindhet. På liknande vis problematiserar Fo2 det med att det krävs en avvägning mellan att skylta och ”överskylta”; att för mycket information riskerar göra utrymmet ”brusigt”. Tydlig skyltning hjälper inte alltid heller – trots en stor LÄMNA-skylt frågas Fo2 dagligen var man återlämnar böcker.

En enkätrespondent sticker ut lite i att dennes arbetsplats inte jobbar specifikt med trivselregler. Det beskrivs som att de inte varit användbara och att de är svåra att formulera väl. Biblioteket hen jobbar på arbetar i stället med rumslig tydlighet vad gäller exempelvis ljudzoner: ”...det måste vara lätt för användarna att förstå vad man kan göra var, utan att vi är där och håller koll.”⁶² Detta går i linje med Fo1:s biblioteks strategi att signalera önskade beteenden genom möbleringen på ovanvåningen. Även om ändringarna gett resultat funderas det på vilka förbättringsmöjligheter som finns, exempelvis genom införskaffandet av särskilt anpassade bord med skärmar för att ”göra utrymmet mer tydligt som studieplats”. På ett annat plan tänker Fo2 kring hur lokalerna kan ge ett mysigt och komfortabelt intryck, vilket underlättas genom textildetaljer. Även om de skulle vilja ha mer sådant är det däremot inte ett oproblemiskt beslut. Textilier bör tvättas regelbundet, och de befintliga kräver redan mycket underhåll. Fo2 uttrycker även sin farhåga om att exempelvis kuddar skulle kunna ”få fötter” ifall de inte sitter fast i rummet, samt att slitaget skulle vara större än vad det vore värt.

Därmed har det mest övergripande i de intervjuade folkbibliotekariernas utsagor sammanfattats, vilket här nedan efterföljs av inlägget från bibliotekarierna inom Kriminalvården.

5.2 Empirisk berättelse: Bibliotekarierna inom Kriminalvården

5.2.1 Lokaler

Utformningen av Hä:s häkte kan i korthet beskrivas som ett hinder för hens biblioteksverksamhet, då det i dagsläget inte finns någon anvisad bibliotekslokal. Av förklarliga skäl kan annan personal även krävas för interaktion med klienterna, och viss kontakt behöver föras genom låsta dörrar. Hen nämner även förekomsten av stora avstånd och trappor. I kontrast mot exempelvis folkbibliotek, som folk kan gå *till*, förklarar hen sitt uppdrag som att i stället gå *ut* med bibliotekstjänsterna. Även den ”radioskugga” som kommer med Kriminalvårdens digitala begränsningar orsakar problem med att ”kolla upp och ge direkt återkoppling”, vilket respondenten sätter mot folkbibliotek där man som vana tar hjälp av tekniska verktyg.

⁶² Enkät svar nr. 89

Som häkte beskriver Hä att det är ”jätteomysigt”; komforten är helt enkelt inte prioriterad, och fastän det finns soffor och viss konst på väggarna är både lokaler samt möbler slitna. Respondenten förklarar att en anstalt hen besökt varit mysig i jämförelse, vilket verkar stämma med Fä:s beskrivning av sin fängelseverksamhet där det till skillnad från Hä:s häkte finns ett biblioteksrum. Anledningen till att de fick lokalen var att den skrubbsom tidigare brukats behövts för annat, vilket förlade biblioteket i en gammal gymnastiksal. Fä beskriver det som högt i tak, med bekväma sittplatser, och inramat av hyllor längs väggarna. Oavsett utformning utgör biblioteket ett miljöombyte för de intagna, vilket Fä tror kan ha en positiv påverkan på deras upplevelse av rummet. I en del av lokalen – avskilt med hjälp av en hylla – finns en liten ”konferensdel” med whiteboard och anpassad möblering. Nämnvärt är att det inte finns någon disk. Trots det biblioteksanpassade utrymmet utgår Fä främst från sin bokvagn samt ett förråd med böcker från de lokala folkbiblioteken. Hen menar att det ändå är en form av tillgängliggörande att komma med bibliotekstjänsterna till de intagna, samt att de alltid kan mejla via vårdarna. En likhet mellan Fä och Hä är dock att bådass arbetsplatser har särskilda lokaler för friare verksamhet.

5.2.2 Användare och användande

Respondenterna använder genomgående olika ord för sina användare: Hä, som refererar till dem som ”klienter”, menar att hen försökt gå in med inställningen att det inte finns någon skillnad mellan användare och klient; för Fä är de dock ”intagna”. Denna distinktion förklaras med att ”[a]lla som är där är ju intagna, men alla intagna är inte användare”.

Båda bibliotekariers arbetssätt framstår vidare som tydligt utåtriktade. Hä likställer sitt arbete med ”boken kommer”-service och förklarar sig även anordna vissa litteraturinriktade aktiviteter, medan Fä beskriver sin roll som att ”träffa så många som möjligt”. Hens uppgift är att förmedla litteratur och information samt hålla bokcirklar och andra aktiviteter. En annan tjänst som fängelsebibliotek kan tillhandahålla, har Fä hört från andra anstalter, är att låna ut riktigt tunga böcker (exempelvis Sveriges rikets lag) till intagna som vill använda dem för styrketräning. Detta handlar dock snarare om låntagares kreativa tolkning än en tänkt funktion från bibliotekets sida.

5.2.3 Problematik

När respondenterna tillfrågas om förekomster av eventuellt biblioteksstök eller andra problembeteenden svarar båda med tydliga ”nej”. Hä kunde dock berätta om en viss skadegörelse på böcker, men att ”vissa böcker ser heller inte så roliga ut från början, så jag kan förstå det”. Att ha använt konferensdelens whiteboard för att göra ”hänga gubben” på var det exempel som Fä lyckades uppbåda för oönskade beteenden – vidare ska hen aldrig ha behövt använda sitt larm under alla år inom Kriminalvården. Fä förklarar sig tro att ”de intagna själva, de vårdar ju det här fängelsebiblioteket och så” och att om någon bråkar med bibliotekarien eller hotar biblioteksservicen, ”då får de liksom veta av de andra intagna.” Som någon från utsidan tycks bibliotekarier (i likhet med fängelsepräster) vara mycket uppskattade.

Hä berättar om tankar hen haft kring vad viss rumslighet kan bjuda in till, exempelvis i det friare utrymmet. Det första rummet klienterna kommer in i där är en större öppen yta med några bord; detta medför att många stannar kvar i stället för att söka sig vidare, vilket kan leda till en

viss högljuddhet. På liknande sätt beskriver en enkätrespondent hur bokhyllor placerats i gemenskapsrummet på ett häkte denne arbetat på, och att den multifunktionella miljön – där det lätt blev ”stissigt och högljutt” – försvårat biblioteksarbetet.⁶³ Även Fä har funderat kring rumslighet i termer av hur man kan tydliggöra vissa saker, men tänker då främst på att skylta bättre för olika genrer i biblioteksrummet.

5.2.4 Rumslighet, svårigheter, och möjligheter

Både Hä och Fä vittnar om omfattande kameraövervakning på deras arbetsplatser – något som inte omnämns av enkätens (mestadels folkbibliotekarie-) respondenter. Ingenderas övervakning är dock allomfattande; exempelvis förklarar Fä att det bara är stundvis tillsyn på anstalten hen jobbar på. Respondenten berättar att det inte får bevakas konstant, utan att det handlar om rutinsvep. Det ska dock inte vara känt eller synligt när kamerorna är obemannade. Rumslig överblickbarhet menar Hä är extra viktigt på häkten och liknande inrättningar, delvis i syfte att inte blockera kamerors synfält men också av samma (dock mer accentuerad) anledning som på folkbibliotek. Det ska inte – får inte – finnas skymda hörn där klienter kan gömma sig. Risken för sådant är dock minimal då det även cirkulerar personal regelbundet. Som före detta gymnastiksal beskrivs Fä:s biblioteksrum öppenhet bibehållen, vilket underlättar överblickbarhet: ”Om man vill så kan man ju liksom springa från ena änden till den andra.” Detta motsvarar många av enkätsvaren som beskrivit sina biblioteksrum som ”öppna” eller ”luftiga”.⁶⁴ Fä berättar att det också förekommer slumpmässiga kontroller med narkotikahundar och dylikt, samt att kriminalvårdare har ”stenkoll” på sina intagna. Att de har öppet tillgänglig toalett är därmed inte ett problem.

I frågor om ”tillgänglig/svårtillgänglig” och ”tillåtande/hindrande” rumslighet besannades föraningarna om att dessa skulle flyta ihop i respondenternas verksamheter. Den tillgänglighet som främst beskrevs handlade om rullstolsburna eller kryck-användande individer; i Hä:s fall nämndes särskilt rullstolsanpassningen vara skral om än måttligt fungerande. Problem med rullstolsframkomlighet återfinns dock (som nämnts tidigare) även hos flera enkätrespondenter från andra bibliotekstyper.⁶⁵ Vidare beskrevs båda respondenters verksamheter av förklarliga skäl ha kraftig böjelse för att vara hindrande. Hä förklarar: ”...hela grejen med häktet – att sitta häktad – är ju att man fråntas en del av sina mänskliga rättigheter. [...] Men det känns som att liksom tillgänglighet... finns inte, och ja - det är klart att det finns, men det är ingenting som man jobbar med aktivt i de här lokalerna.” Fä menar dock att biblioteksdelen av den före detta gymnastiksalen åtminstone är mer tillåtande än konferensdelen, som ger mer skol-liknande känsla. Någon har tagit en tupplur i bibliotekets soffa, någon annan gjorde armhävningar – det är kort sagt mer avslappnat. Hä kopplar till folkbibliotek, att man inte alltid behöver ha ett ärende för att komma dit, men att det helt enkelt inte alltid fungerar att ”bara vara” i häktets lokaler.

Tillfrågad om hur ett hypotetiskt, idealt utrymme för Hä:s syften skulle se ut målar hen upp bilden av ”egna” bibliotekslokaler med ett eget bestånd. Det skulle antingen kunna vara öppet för besökare och som en samlingsplats, eller stängt för klienter och som ett förvaringsutrymme

⁶³ Enkätsvar nr. 93

⁶⁴ Enkätsvar nr. 11, 33, 38, med flera

⁶⁵ Enkätsvar nr. 6, 41, 79, med flera

med utbytbara bokvagnar. Egentligen tror hen mest på att ha en låst lokal: saker och ting kan med lätthet gömmas i böcker. Om det dock vore tillgängligt för klienter skulle rummets hyllor behöva monteras i golvet samt placeras medvetet för att inte skymma kamerorna. Även val av inredning är viktigt; exempelvis lyfter respondenten att bokstöd i metall skulle kunna användas som vapen. Utifrån en annan synvinkel berättar dock Fä att just sådana stöd finns i anstaltens bibliotek. Larmbågar vid ingången ska se till att inget sådant smugglas ut – och rent krasst menar hen att även händer kan användas som vapen. Om man ville undvika alla sådana risker skulle samtliga behöva bära handfängsel.

Fick Fä drömma om ett idealt fängelsebibliotek skulle det vara överblickbart, med komfortabla möbler, och med en välkomnande atmosfär. Hen förklarar vidare att det skulle ligga centralt på anstalten och vara möjligt för alla intagna att besöka. Placering är viktigt av flera anledningar: Något som en enkätrespondent (samma som tidigare beskrivit sitt häktes placering av bokhyllor) berättar om är ett biblioteksrum som legat nära anstaltens gym, vilket genomsyrat utrymmet med störande ljud.⁶⁶ När det kommer till just ljud menar Fä dock att de flesta åtminstone uppvisar ”en viss vördnad, att de kanske sänker rösten” i själva bibliotekslokalerna.

5.2.5 Från Kriminalvården till folkbiblioteken

Båda respondenter utgör goda kunskapskällor i fråga om att jämföra deras verksamheter mot folkbibliotekens. Hä menar att ”[h]är förknippas bibliotek med böcker på ett annat sätt - eller nej, här *är* bibliotek böcker. Folkbibliotek är inte böcker”, och syftar då på att folkbibliotek ofta tillgodoser långt fler behov än litterära. På samma spår uttrycker Fä att de som stökar på folkbibliotek ofta inte är där för själva biblioteksverksamheten, men att om man som intagen har ett anstaltsbibliotek att gå till, ”då går man ju liksom inte dit för att käfta med bibliotekarien”. Även om det skulle uppstå någon sorts situation så vet de att de ”åker dit” om de gör något dumt.

Något som Hä tror kan vara värt att ta med från häktesverksamheten till folkbiblioteken är personalens arbete med medveten positionering, exempelvis att man aldrig ska låta en klient vara den som är närmast utgången. Hen berättar vidare hur de tänkt kring möblering på ett folkbibliotek hen jobbat på tidigare, och nämner bland annat förebyggande åtgärder såsom att förankra möbler i golven för att undvika att de flyttas runt. Sådana lösningar kan brukas för att tydliggöra hur biblioteket är tänkt att användas.

Detta konkluderar samtliga respondenters empiriska berättelser, vilket ligger till grund för nästa avsnitt där de undersöks utifrån studiens valda metod.

5.3 Analys

Som beskrivits har en tematisk analysmetod valts för granskandet av empirin ovan, vilket utgår ifrån motpolerna som format efterforskningarna och urskilts i läsandet av de empiriska berättelserna. Analysen ämnar utforska spänningsfälten djupare i hur de praktiskt gestaltas, hur respondenterna talar om dem, samt hur det hela kan förstås med hjälp av studiens teoretiska verktyg. Sist presenteras en övergripande sammanfattning vilken leder oss in i diskussionskapitlet.

⁶⁶ Enkät svar nr. 93

5.3.1 Tillgängligt/svårtillgängligt

Tillgänglighetsbegreppet har främst kopplats till besökarens rörelsemöjligheter i samtliga respondenters utsagor, särskilt när det gäller hjälpmedel såsom rullstolar och kryckor. Fo2:s bibliotek framstod vara mest tillgängligt i den bemärkelsen – något hen uttryckte en viss stolthet kring. Att sådana anpassningar utgör en miniminivå i hens ögon visar på en form av idealtyp. Vidare förekommer idealiserande beskrivningar även i båda folkbibliotekariers enighet om att bibliotek ska vara tillgängliga för alla (vilket i sin omfattning har heterotopiska konnotationer). Fo1:s åldriga och övertagna lokaler erbjuder dock få möjligheter att utveckla utrymmets rörelsetillgänglighet.

En tydlig skillnad framkom i samtalen med bibliotekarierna inom Kriminalvården, där rörelsetillgängligheten tycktes mindre prioriterad än någorlunda befintlig. Fä talade dock om tillgänglighet i termer av möjlighet till kontakt, då de intagna kan mejla hen dag som natt via kriminalvårdarna. I likhet med Fo1, som beskrev narkomaner som kommer för att sova, nämnde hen även de som tar en tupplur i bibliotekets soffa. Detta visar på möjliggörande av en annan natur: biblioteket som en trygg och lugn fristad där man kan få ro. I Fä:s drömbibliotek skulle utrymmet ligga mer centralt – mer tillgängligt. Även här kan man alltså se visionen om tillgänglighet som ett åtråvärt ideal. Den minst tillgängliga verksamheten för alla inblandade tycks vara Hä:s, då häktets befintliga utrymmen framstår som begränsande både för hens arbete och (rimligt nog) klienternas möjligheter.

5.3.2 Komfortabelt/avvisande

Även när det kommer till bekvämlighet står Fo2:s bibliotek i täten. Hen beskrev många olika sittmöjligheter men även de problem som dessa kan bära med sig, såsom de nu borttagna sofforna på ovanvåningen samt fritidsgårdsmiljön som kan uppstå kring entréns klädda sittgrupp. En fysiskt komfortabel miljö tycks därmed kunna leda till en avvisande atmosfär. Sådana motsättningar framstår som en möjlig konsekvens av att heterotopiskt inkludera många funktioner i ett utrymme: några individers komfortabla häng kan avvisa dem som söker lugn läsning. På andra sidan myntet blev även Fo1:s biblioteks ovanvåning avvisande för dem som tidigare hängt där uppe när det uteslutande gjordes till en studiemiljö.

Båda folkbibliotek talar om en avvägning kring avvisande arrangemang (som att ta bort sittplatser) kontra bekväm och välkomnande design. Det som vore ett idealt bibliotek för en typ av användare behöver därmed inte överensstämma med en annans. Att arrangera utifrån en viss idealtyp kan därmed vara på bekostnad av andras – vilket går i samklang med resonemanget om heterotopiers dualitet.

I Fä:s bibliotekslokal beskrevs flera sköna sittplatser, och hen uttalade sig även om att de intagna förmodas uppleva rummet positivt. Som miljöombyte antas en stund i biblioteket vara uppskattat och jämförelsevist mysigt. Häktet beskrevs som det mest avvisande; även om konst hängt på väggarna och soffor finnes är de lokaler Hä rör sig i ”jätteomysiga”. Komforten är som sagt inte högprioriterad där.

5.3.3 Överblickbart/skymt

I överblickbarhet ligger Kriminalvårdens biblioteksverksamhet förklarligt nog i topp. Hä gick inte in på om kameraövervakningen är konstant, men det antydde som så. Öppna ytor och

möblering utifrån kameravinklar beskrevs på flera fronter. Likaså är Fä:s lokaler öppna och kameraövervakade – men inte oavbrutet. Eftersom man dock inte vet när bevakningen sker är det lätt att internalisera övervakningen och konstant bete sig som om man vore sedd. Detta påvisar tydliga kopplingar till panopticismens disciplinära mekanism av synlig men overifierad makt. Just inom Kriminalvårdens verksamhet skulle internaliserad övervakning kunna anses idealt, men faktum är att övervakningen även går ut över bibliotekarien. Detta utvecklas vidare i diskussionen.

Fo2 beskrev att det finns flera skymda utrymmen i hens bibliotekslokaler samt att personalen, som i fallet med soffan, behövt anpassa möblering utifrån skymdhetens konsekvenser. Studierummen tycks dock mer överblickbara tack vare utrymmenas glasväggar – vilket har vissa likheter med de panoptiska fängelsecellerna. Som framkom av enkätrespondenternas inlägg riskerar även sådant gå åt flera håll, då glasväggar kan medföra att bibliotekarien blir den bevakade.

Sikten från diskar och dessas placering kan här enbart diskuteras i förhållande till folkbiblioteken, då varken Hä:s eller ens Fä:s lokaler innefattade sådana. Fo1 uttryckte störst problematik kring detta i och med att de har en disk men två våningar, medan Fo2 kan ha en per våning; även om Fo1 beskrev fler och mer omfattande incidenter framkom dock att också Fo2 lider av bristande överblickbarhet från diskarna.

Sammanfattningsvis kan det bibliotek med flest skymda utrymmen och följaktligen flest konsekvenser sägas vara Fo1:s arbetsplats. Särskilt toaletterna (som inte syns från disken) framstår som utsatta. Baserat på lokalernas utformning och svårigheter med att bemanna övervåningen tycks det utmanande att angripa problematiken på ett betydande sätt. Likheter mellan bibliotekens diskar och panoptiska vaktorn är över lag obefintliga.

5.3.4 Tillåtande/hindrande

Tillåtande (vilket handlar om kontroll) och tillgänglighet (som mer utgår från möjliggörande) flöt nästintill ihop i frågor om Fä:s och Hä:s verksamheter. Hä uttryckte det som att klienternas mänskliga rättigheter begränsas i och med häktning, vilket nedprioriterar tillgänglighet och hindrar fritt handlande. Fä talade även om det faktum att intagna inte kan gå dit de vill när de vill, samt att metalldetektorer och andra åtgärder hindrar eventuella felageranden, men menade samtidigt att det finns vissa tillåtande aspekter. I den före detta gymnastiksalen är biblioteksdelen mer tillåtande än konferensdelen, vilken snarare kan associeras till skolutrymmen. Som beskrivits genom de olika sätt rummet utnyttjas på framstår biblioteksdelen vara mer avslappnad.

Fo2:s bibliotek har flera tillåtande områden, såsom de små barnens krypin under trappan eller entrén där användare exempelvis tillåts äta eller spela brädspel (vilket bidrar till att mångfaldiga bibliotekets heterotopi). De tunga bord som finns där utgör dock en viss hindrande aspekt i och med svårigheten att flytta dem. Att grupp- och studierummen hålls låsta när de inte är i bruk är även ett praktiskt hindrande. Ommöbleringen på Fo1:s övervåning tillåter studier och lugn läsning, men byggnadens många skymda utrymmen inbjuder även till oönskade beteenden. Vidare hindrar applikationen av trivselregler på framför allt ovanvåningen den tidigare stökigheten genom att underbygga personalens tillsägningar.

5.4 Sammanfattning

Fastän folkbiblioteken av sin natur skiljer sig på flera punkter från biblioteksverksamheten inom Kriminalvården finns det även generella likheter. I och med det litteraturfrämjande arbetet är den största likheten just böcker, vilket dock går tillbaka till Hä:s kommentar om att hans verksamhet *är* böcker i högre grad än folkbibliotek. Folkbiblioteken tillhandahåller ytterligare en rad funktioner vilka inte alltid samspelar harmoniskt med varandra. Vidare uppenbaras likheter i tankar kring möblering genom vikten av uppsikt och att försöka inreda överblickbart; rent praktiskt tycks dock folkbiblioteken ha större valmöjligheter medan Kriminalvårdens biblioteksverksamheter har högre säkerhetsprioritet. Slutligen kan man fastslå att användarnas beteenden, som logisk följd av respektives omständigheter, är drastiskt olika i fråga om stökighet. I det följande kapitlet behandlas studiens fynd vidare.

6. Diskussion och slutsatser

I detta kapitel diskuteras först resultatet och analysen med hjälp av tidigare forskning, varefter uppsatsens slutsatser formuleras och sedan sammanfattas i förhållande till hur studiens frågeställningar besvarats. Därpå presenteras kritik mot den valda metoden, följt av uppsatsens bidrag till forskningsområdet, varpå vidare forskning slutligen föreslås.

6.1 Diskussion

Diskussionens upplägg följer i stort det andra kapitlets underrubriker, undantaget att uppsatsens teorier appliceras genomgående.

6.1.1 Användares beteenden och upplevelser

Fä:s beskrivning av att intagna ofta uppvisar ”en viss vördnad” genom att exempelvis dämpa sig är det av empirin vilket kommer närmast upplevelsena som Radfords och Radfords studie om populärkulturella biblioteksrepresentationer fokuserade på. Vördnaden, gränsande mot respekt, skulle (i likhet med Radfords och Radfords förmodade källa till skräck) kunna korreleras till bibliotekens institutionella praktiker. Troligen bär de bekanta bibliotekspraktikerna med sig positiva associationer till utsidans folkbibliotek. I de faktiska folkbiblioteken syns däremot få tecken på varken skräck eller respekt. Kontrasterat mot Kriminalvårdens biblioteksverksamhet präglas miljön i stället av heterotopiska möjligheter och motstridiga ideal, till den grad att oreglerade beteenden riskerar gå ut över andra i lokalerna. En förklaring kan vara att fängelse- och häktesbibliotek innefattar en högre grad av kontroll, bevakning, och risk för konsekvenser vid felageranden; folkbibliotekens frihet kan kosta dem ordning, medan Kriminalvårdens biblioteksverksamhets ordning kommer på bekostnad av de intagnas frihet. Detta kan därmed sägas bekräfta tidningen *Arbetets* påstående om att fängelsebibliotekarier undkommer stök. Här kan man även knyta an till uttalandet i problemdiskussionen om balansakten mellan anarki och kontrollmani. Om än hårt uttryckt syftar det till att poängtera just denna avvägning, där vissa bibliotekstyper kan erbjuda mycket men riskerar stök medan andra begränsar verksamheten och därmed även sin utsatthet för problembeteenden.

Att högljuddhet framstod som den mest förekommande aspekten av biblioteksstök i resultatet kan sägas avvika från Aarts och Dijksterhuis artikel om hur biblioteksmiljöer aktiverar tysthetsnormer. Det är svårt att säga om detta kunde förklaras med att respondenternas biblioteksupplägg skiljer sig från Aarts och Dijksterhuis representationer, då författarna inte analyserade de aktiverande orsakerna närmare. Den vördnadsfulla tystnaden i Fä:s bibliotekslokal blir dock mer intressant i kontrast. Beror den helt på Kriminalvårdens kontroll; är det av respekt för en symbol av utsidan; genom likheter med Aarts och Dijksterhuis representativa biblioteksmiljöer – eller något helt annat? Möjligtvis frammanar kombinationen av Kriminalvårdens och bibliotekets praktiker en form av ”skräck” i likhet med den Radford och Radford beskrev. Panopticismiskt internaliserad bevakning kan nog spela in i detta, men en konsekvens av kameraövervakning är att det inte diskriminerar: bibliotekarien går också under dem. Den som bevakar kan säkerligen bistå bibliotekarien vid behov, men även välvillig bevakning riskerar internaliseras och orsaka psykologisk stress.

I denna uppsats ligger intresset mer vid vilka beteendemässigt problematiska följder som kan härledas till olika designattribut, snarare än fokuset som O’Kelly med flera samt Cha och Kim hade på engagemang och effektivitetskonsekvenser. Exempelvis tycks skymda områden särskilt utsatta då de riskerar medföra oönskade beteenden, särskilt i kombination med bekvämt möblemang; att skymda områden nästintill inte existerar inom Kriminalvårdens verksamhet är talande. Vidare möjliggör mobil inredning för användare att möblera efter eget tycke, vilket har sina nackdelar. Sammanfattningsvis kan man lyfta just översiktlighet, avsiktligt (och svårflyttat) möblemang, och tydliga rumsliga budskap som framstående positiva attribut. Kort sagt bör arkitektens och bibliotekspersonalens ideal vara övervägande och ståndaktiga, om än anpassade för användares behov. Det kan även vara klokt att konsultera framtagna strategier såsom MiLKS-modellen inför spatial planering.

6.1.2 Byggnaden och rummet

Folkbibliotekens breda användarkrets och användningsområden talar för många mål att uppfylla. Mångfaldigheten skulle kunna summeras i de fyra mål – upplevelser, engagemang, bemyndigande och innovation – som lades fram i modellen av Hvenegaard Rasmussen och Skot-Hansen. Modellen kan därmed tolkas som en heterotopisk biblioteksvision genom sammanförandet av de fyra målen, vilka i sig kan förstås som användningsmässiga idealtyper. Mångfacetterade folkbibliotek kan dock som påföljd hamna bortom de institutionella praktiker (som Radford och Radford lyfte) samt representativa biblioteksmiljöer (från Aarts och Dijksterhuis studie) som för tanken till konventionella bibliotek. Möjligen förklarar det varför skräck, respekt, och tysthetsnormer inte framträder i folkbibliotekariernas utsagor i någon betydande grad.

Om det heterotopiska folkbiblioteket är ett faktum kan det spatialas vikt sägas ännu tyngre. De rumsliga lärdomarna från artikeln av Bossaller med flera utgör därmed en god utgångspunkt för ett behagligt multifunktionellt bibliotek. Bland flera arkitektoniska uttryck och sinnliga designelements influenser nämns även skyltning; författarnas ståndpunkter därvidlag går i linje med Fo2:s avvägning för att undvika rumsligt ”brus” samt Fä:s tankar kring tydligare genreskytning. Författarnas samlade lärdomar kan sägas koppla mot känslor och upplevelser vilket gör dem till ett gott komplement till de redan diskuterade designattributens mer beteendemässiga inriktning, då samtliga intervjurespondenter bar tankar kring både användares intryck och ageranden.

Att ha beredskap inför framtida, oförutsedda designbehov i en expanderande biblioteksverksamhet – som van Buren förespråkade – ekar exempelvis i folkbibliotekariernas avväganden kring dilemmat om att ha sittplatser eller ej. Vidare kan beredskap och avvägningar även diskuteras i fråga om problem runt bibliotekstoalletter. Ökande problematik har inneburit att Fo1:s biblioteks förhållningssätt kring toalettreglering behövt anpassas, vilket går i linje med bakgrundens beskrivning av Hultsfreds biblioteks låsta toalletter samt Kalmars huvudbiblioteks installation av blått ljus. Polletternas återkomst vägdes hos Fo1 mot helt låsta toalletter eller fortsatt problematik. På grund av lokalernas upplägg vore det dessvärre svårt för dem att helt komma runt det skymda lägets konsekvenser; om de – som Fittjas bibliotek – fick chansen att flytta till nya, anpassade lokaler, skulle säkerligen även de använda sina erfarenheter för att designa överblickbart. Beredskap kan här förstås som alerthet inför att

motverka känd problematik om/när tillfälle ges, vilket dessvärre riskerar hämmas av en mager biblioteksbudget.

I enkätsvaren finner vi blandade känslor för ändamålsritade utrymmen, men sammantaget verkar samarbeten mellan bibliotekspersonal och arkitekter upplevas som något positivt. I linje med Shills och Tonners studie om ändringar i universitetsbibliotek skulle exempelvis estetiskt tilltalande men praktiskt problematiska fallgropar – såsom enkätsvarens beskrivna problem med glasväggar – kunna förhindras genom samråd mellan arbetsgrupperna. Att använda glas för att möjliggöra överblickbarhet (som Fo2 beskrev) är något som i Schlipfs artikel nämns bland designelementets fördelar, men likväl är listan på dess nackdelar desto längre.

En iakttagelse att avrunda med är den diskrepans som noterats i synen på bibliotek med flera våningar. Som beskrevs i inledningen valde Fittjabibliotekets verksamhetschef att det nya biblioteket skulle inrymmas på endast en våning, då denne menade att trappor kan upplevas hotfullt eller som en barriär; vidare förklarades det i teorikapitlets idealtyps-avsnitt hur en idealisk princip för finsk biblioteksutformning varit att de generellt ska hållas på en våning. Detta kontrasterar med studiens folkbibliotek, där de enda begränsningarna tycktes vara övervakningsmöjligheter och hissarnas funktionalitet. Bibliotekarierna framhöll i övrigt ingen kritik mot de dubbla våningarna.

6.2 Slutsatser

Merparten av den tidigare forskningen nyanserar uppsatsens empiri snarare än bekräftas av resultatet; detta skulle kunna bero på att det studerade ämnet tycks tämligen utforskat, vilket medför att även applicerbar forskning inte kan korreleras mer exakt.

De institutionella bibliotekspraktiker som beskrevs i Radfords och Radfords artikel om skräckens diskurs diskuterades främst i koppling till respekt, medan Aarts och Dijksterhuis tysthetsnormer tycktes nästintill obefintliga – vilket då lyfte frågan om vad som kunde ligga bakom detta. Från O' Kelly med flera; Cha och Kim; Bossaller med flera; samt Schlipf plockades förståelsen av hur rumsliga faktorer kan påverka beteenden och atmosfär, snarare än artiklarnas egentliga slutsatser. Vidare tolkades funktionen av Hvenegaard Rasmussens och Skot-Hansens modell, ur ett teoretiskt perspektiv, som ett heterotopiskt sammanfogande av idealiska mål – även om konceptet av de fyra rummen inte diskuterades vidare.

Med det sagt upplevdes van Burens rekommendationer för framtidsberedskap bekräftas i fråga om att bibliotek lämpligen bör vara alerta inför anpassningsbehov- och möjligheter. Även Shills och Tonners studie fann jämförbarhet med uppsatsens empiri vad gäller vinsten av samarbete mellan bibliotekspersonal och arkitekter. När det sedan kommer till de teoretiskt relevanta studierna har deras roll främst varit att underbygga den egna teoretiska ansatsen: idealtypsbegreppet plockades ur läsningen av Dahlkilds studie, medan artiklarna av Radford och Radford samt Radford, Radford och Lingel – rörande heterotopier och panoptikon/panopticism – exemplifierade hur begreppen kan appliceras på bibliotek.

Därmed har den tidigare forskningens samspel med uppsatsens empiri och utfall summerats, vilket i de nästföljande avsnitten följs av hur studiens frågeställningar sammanfattningsvis besvarats.

6.2.1 Hur bibliotekarier ser på det spatialas betydelse för användares (problematiska) beteenden och upplevelser

Det framgår av folkbibliotekariernas redogörelser att deras erfarenheter gett dem extensiv förståelse för hur rumslighetens utformning kan påverka hur användare agerar, rör sig, och vilka problem som riskerar uppstå. Vissa spatiala upplägg eller designelement utnyttjas för oönskade beteenden medan andra inbjuder till aktiviteter i linje med utrymmets avsedda syften; dock framstod respondenterna inte sällan maktlösa inför större förändringsbehov. Bibliotekarierna inom Kriminalvården uppvisar liknande (om inte förhöjd) medvetenhet kring eventuella rumsliga risker, men lokalerna de rör sig i framstår av sin natur vara mer medvetet utformade för att förebygga problembeteenden.

6.2.2 Likheter och skillnader i bibliotekariernas redogörelser

Skillnader har inte varit svåra att urskilja med tanke på de olika verksamheternas funktion och användarkrets, men den största skulle kunna sägas vara den rumsliga inställningen gentemot användarna. På folkbiblioteken tycks det handla om att göra och vara så mycket som möjligt för så många som möjligt, vilket bland annat ges uttryck för i hur bibliotekarierna talar om lokalerna. Med detta omfattande mål framträder dock dilemmat av avvägningar. Folkbiblioteken förefaller balansera mellan vad det innebär att erbjuda flera olika sorters miljöer (för studier, rekreation, umgänge, tidsfördriv) och att samtidigt behålla ordning samt bibliotekets identitet. En likhet i fråga om avvägande framkommer dock i folkbibliotekariernas tankar kring att ha sittplatser eller ej, samt Fä:s kommentar om att samtliga intagna skulle behöva bära handfängsel för att helt eliminera våldsamhetsrisker.

Kriminalvårdens biblioteksverksamhet erbjuder inte lika många tjänster som folkbiblioteken, men båda kan dock förstås som heterotopier. Genom tillhandahållandet av litteratur speglas världens alla rymder i den rymd där bibliotekstjänsten erbjuds – om så i ett folkbibliotek, ett anstaltsbibliotek, eller ett häkte utan egen bibliotekslokal. Att ha ett avsett biblioteksutrymme eller ej är något annat som särskiljer de olika typerna; lokalen behöver inte nödvändigtvis vara ”biblioteket” i Kriminalvårdens verksamhet – där är det snarare bibliotekarien som är biblioteket.

6.2.3 Applikation av teoretiska begrepp på skildringar om biblioteksrummet

Vissa panoptacistiska element har framstått i frågor om överblickbarhet (och därmed en form av kontroll), framför allt inom Kriminalvårdens verksamhet, trots att panoptikon som arkitektonisk strategi inte identifieras i någon betydande grad. Ur bibliotekariernas berättelser framkommer det även att olika tjänster, ändamål, och användningsområden kan förstås som skilda idealtyper för hur ett bibliotek borde vara och vad det borde erbjuda. Sammanförandet av dessa ideal, inklusive förståelsen av boksamlingars implikation från ovan avsnitt, gör onekligen biblioteken till heterotopiska institutioner.

6.3 Metodkritik

Det visade sig av flera anledningar oväntat problematiskt att ordna intervjutillfällen med bibliotekarier inom Kriminalvården: å ena sidan var antalet möjliga respondenter förhållandevis få, och å andra sidan framkom det att Kriminalvårdens skyddade nätverk

försvarar digital kommunikation utanför verksamheten. Värt att beakta är även ifall de motpoler som i förväg identifierats kan ha styrt bort studien från andra möjliga intressepunkter, vilka kunde ha uppenbarats sig med ett mer induktivt förhållningssätt.⁶⁷ Likaså hade säkerligen andra teoretiska verktyg kunnat leda analysen i en annan riktning.

Ett möjligt metodalternativ hade varit att utföra undersökningen uteslutande med hjälp av mer riktade och djupgående enkäter – i likhet med skriftliga intervjuer – än den som faktiskt skickades ut; detta hade exempelvis kunnat förenkla för fler Kriminalvårdsrespondenter att medverka. Följdfrågor kunde vid behov ha skickats per mejl. Vidare hade ämnet kunnat undersökas (eller kompletteras) med analyser av styrdokument och dylikt.

Med det sagt har uppsatsens metodval bidragit med den inblick som eftersträvats kring olika bibliotekariers praktiker och attityder i förhållande till forskningsfrågorna. Andra metoder eller ansatser hade säkerligen kunnat gett andra vinklar, men de jämförande aspekterna mellan personliga intervjuer; enkätsvarens kompletterande bidrag; samt hur dessa utsagor interagerat med de teoretiska begreppen har mer än väl uppfyllt studiens syfte.

6.4 Bidrag till befintlig forskning

Uppsatsen bidrar i första hand till att bredda kunskapen inom ämnet BoI kring bibliotekens spatiala påverkansförmågor och – då en kunskapslucka urskilts därvidlag – särskilt i relation till den typ av problematiska användarbeteenden vilka ofta benämns som ”stök”. Den genomförda studien belyser rumsliga motpoler som identifierats och hur dessa kan förstås i förhållande till vad ett bibliotek vill och kan vara för sina användare, samt vilka konsekvenser som riskerar uppstå när skilda idealtyper överlappar. Olika spatiala faktorer och deras för- och nackdelar har urskilts samt diskuterats utifrån den insamlade empirin. Sammantaget kan denna uppsats användas för att informera dem det beträffar om rumsliga praktiker och deras möjliga följder, exempelvis inför beslut om rumsliga ändringar i bibliotek, men det vore även önskvärt om studien kunde underbygga vidare forskning i ämnet.

6.5 Förslag på vidare forskning

Antagandet att fängelsebibliotekarier (och andra bibliotekarier inom Kriminalvården) utsätts för mindre stök har styrkts av denna studies slutsatser, men ytterligare forskning om faktorer som inbjuder till eller hämmar stök vore eftersträvansvärt. Generellt vore fler studier kring fenomenet ”biblioteksstök” av intresse. I Rensfeldts bok om stök på bibliotek framhåller han att det institutionella minnet tycks kort, då framtagna rapporter, metoder, och förhållningssätt i stort verkar ha förbisetts av dem det angår.⁶⁸ Att bryta igenom den upplevda apatin kunde därför anses vara en utmaning värd att ta sig an.

De spänningsfält och rumsliga motpoler som identifierats och brukats i denna studie kan säkerligen omtolkas eller kompletteras för att undersöka andra faktorer som eventuellt påverkar användarbeteenden. Vidare visade sig främst de teoretiska begreppen idealtyp och heterotopi representerade i empirin, medan panoptikon och panopticism uppenbarades desto mindre. Det vore intressant att undersöka om (och i så fall hur) fler exempel på panoptisk arkitektur kunde

⁶⁷ Rienecker & Stray Jørgensen 2018, s. 172.

⁶⁸ Rensfeldt 2022, s. 148–149.

ges uttryck i biblioteksmiljöer utan att förvanska biblioteks (ofta) inbjudande atmosfär, samt vilka för- och nackdelar panoptiska designelement kan bära med sig.⁶⁹

⁶⁹ Författarens egna tankar kring möjlig panoptisk biblioteksdesign rör dels runda och centralt placerade diskar (vilket kunde underlätta överblickbarhet men samtidigt riskerar att användare rör sig bakom personalens rygg) och dels spegeltak (vilket eventuellt kunde ingjuta känslan hos användare av att vara iakttagen, om inte rent praktiskt förenkla personals uppsikt).

Käll- och litteraturförteckning

Opublicerat material

I uppsatsförfattarens ägo:

Transkribering av intervju med Fo1

Transkribering av intervju med Fo2

Transkribering av intervju med Fä

Transkribering av intervju med Hä

Enkät svar

Publicerat material

Aarts, Henk & Dijksterhuis, Ap, "The Silence of the Library: Environment, Situational Norm, and Social Behavior", *Journal of personality and social psychology* vol. 84 (2003), s. 18–28, doi:10.1037/0022-3514.84.1.18.

Bossaller, Jenny, Oprean, Danielle, Urban, Alex & Riedel, Nathan, "A Happy Ambience: Incorporating Ba and Flow in Library Design", *The Journal of Academic Librarianship* 46:6 (2020), s. 1–8, doi:10.1016/j.acalib.2020.102228.

Bryman, Alan, *Samhällsvetenskapliga metoder*, 3 uppl. (Stockholm: Liber, 2018).

Ceccato, Vania, Ercin, Emrah, Ariel, Barak, Hazanov, Julia, Elfström, Sara, Sampaio, Adriana, Ioannidis, Ioannis & Maskin, Artur, *Att skapa trygga miljöer i bibliotek: En svensk fallstudie* (Stockholm: Institutionen för samhällsplanering och miljö, Kungliga Tekniska Högskolan, 2022).

Cha, Seung Hyun & Kim, Tae Wan, "What Matters for Students' Use of Physical Library Space?", *The Journal of Academic Librarianship* 41:3 (2015), s. 274–279, doi:10.1016/j.acalib.2015.03.014.

Dahlkild, Nan, "The Emergence and Challenge of the Modern Library Building: Ideal Types, Model Libraries, and Guidelines, from the Enlightenment to the Experience Economy", *Library Trends* 60:1 (2011), s. 11–42, doi:10.1353/lib.2011.0027.

Edin, Fredrik, *Exkluderande design: blått ljus på offentliga toaletter*, 28/7 2015, <https://fredrikedin.se/2015/07/28/exkluderande-design-blatt-ljus-pa-offentliga-toaletter/> [hämtad 2023-04-26].

Foucault, Michel, *Discipline & Punish - Panopticism*, 1995, <https://foucault.info/documents/foucault.disciplineAndPunish.panOpticism/> [hämtad 2023-04-18].

Foucault, Michel, *Of Other Spaces (1967), Heterotopias*, 1984, <https://foucault.info/documents/heterotopia/foucault.heteroTopia.en/> [hämtad 2023-04-14].

GDPR för dig som behandlar personuppgifter i ett studentarbete, [text], <https://www.sh.se/student/hur-gor-jag/gdpr-for-dig-som-behandlar-personuppgifter-i-ett-studentarbete> [hämtad 2023-04-05].

ideal | SAOL | svenska.se, <https://svenska.se/saol/?id=1221444&pz=3> [hämtad 2023-04-17].

Jochumsen, Henrik, Rasmussen, Casper Hvenegaard & Skot-Hansen, Dorte, "The Four Spaces - a New Model for the Public Library", *New Library World* 113:11/12 (2012), s. 586–597, doi:10.1108/03074801211282948.

Lantz, Annika, *Intervjumetodik* (Lund: Studentlitteratur, 2013).

Mathiasson, Ossian, "Biblioteket agerar och sätter lås på toaletterna: ”Avskräckande effekt”", *Dagens Hultsfred*, 5/5 2020, <https://www.dagenshultsfred.se/nyheter/e/118728/biblioteket-agerar-och-satter-las-pa-toaletterna-avskrackande-effekt/> [hämtad 2023-04-26].

Mehtonen, Pentti, "Public Library Buildings in Finland: An Analysis of the Architectural and Librarianship Discourses from 1945 to the Present", *Library Trends* 60:1 (2011), s. 152–173, doi:10.1353/lib.2011.0026.

Fackförbundet DIK, *Möblera för ett tryggare bibliotek*, u.å., <https://dik.se/om-oss/trygga-bibliotek/moblera> [hämtad 2023-01-13].

O’Kelly, Mary, Scott-Webber, Lennie, Garrison, Julie & Meyer, Kristin, "Can a Library Building’s Design Cue New Behaviors?: A Case Study", *portal: Libraries and the Academy* 17:4 (2017a), s. 843–862, doi:10.1353/pla.2017.0049.

Orwell, George, *1984* (New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2017).

Radford, Gary P. & Radford, Marie L., "Libraries, Librarians, and the Discourse of Fear", *The Library Quarterly* 71:3 (2001), s. 299–329, doi:10.1086/603283.

Radford, Gary P., Radford, Marie L. & Lingel, Jessica, "The library as heterotopia: Michel Foucault and the experience of library space", *Journal of Documentation* 71:4 (2015), s. 733–751, doi:10.1108/JD-01-2014-0006.

Radford, Gary Paul, Radford, Marie Louise & Lingel, Jessa, "Transformative Spaces: The Library as Panopticon", i *Transforming Digital Worlds*, red. Gobinda Chowdhury, Julie McLeod, Val Gillet & Peter Willett, 10766 (Cham: Springer International Publishing, 2018), *Lecture Notes in Computer Science*, s. 684–692.

Rensfeldt, Gunnar, *Stök på bibliotek: otryggheten, våldet, debatten och lösningarna* (Lund: BTJ förlag, 2022).

Rienecker, Lotte & Stray Jørgensen, Peter, *Att skriva en bra uppsats*, 4 uppl. (Liber, 2018).

Schlipf, Fred, "The Dark Side of Library Architecture: The Persistence of Dysfunctional Designs", *Library Trends* 60:1 (2011), s. 227–255, doi:10.1353/lib.2011.0034.

Shill, Harold B. & Tonner, Shawn, "Creating a Better Place: Physical Improvements in Academic Libraries, 1995–2002", *College & Research Libraries* 64:6 (2003), s. 431–466, doi:10.5860/crl.64.6.431.

spatial / SAOB, https://www.saob.se/artikel/?unik=S_09095-0191.Pm44 [hämtad 2023-04-14].

Stockholms stadsbibliotek, *Biblioteket möblerade bort stöket*, <https://biblioteket.stockholm.se/artikel/http%3A%2F%2Fbiblioteket.stockholm.se%2Fartikel%2Fbiblioteket-m%C3%B6blerade-bort-st%C3%B6ket> [hämtad 2023-01-30].

The International CPTED Association (ICA) - Primer in CPTED - What is CPTED?, <https://www.cpted.net/Primer-in-CPTED> [hämtad 2023-03-31].

Thulin, Hanna, Näslund, Nick & Blomberg, Viktor, "Blått ljus ska stoppa knarkande på bibblan", *Sveriges Radio*, 14/3 2020, <https://sverigesradio.se/artikel/7425248> [hämtad 2023-04-26].

Sveriges Kommuner och Regioner, *Tillträdesförbud till bibliotek och badanläggningar*, <https://skr.se/skr/skolakulturfritid/kulturfritid/bibliotek/tilltradesforbudtillbibliotek.67981.html> [hämtad 2023-06-15].

Van Buren, Martin, "Design of Library Furniture", *Library Trends* 13:4 (1965), s. 388–395.

DIK, "Vi är bibliotekarier - inte psykologer eller socialarbetare" *En rapport om arbetsmiljön på våra bibliotek* (DIK, 2015).

Är biblioteket en farlig plats? – Arbetet, 26/2 2016, <https://arbetet.se/2016/02/26/ar-biblioteket-en-farlig-plats/> [hämtad 2023-04-24].

Bilagor

1. Intervjuguide Fo-Fä
2. Intervjuguide Hä
3. Enkät
4. Samtyckesdokument Fo-Fä
5. Samtyckesdokument Hä
6. Exempelbild panoptikon

Bilaga 1: Intervjuguide Fo-Fä

Bakgrundsinformation

1. Hur kom det sig att du blev bibliotekarie?
2. Hur länge har du jobbat på bibliotek?
3. Är du utbildad bibliotekarie? (Om ja: *Var studerade du och när?*)
4. Vad är din roll på biblioteket?

Om arbetsplatsen

5. Hur skulle du beskriva biblioteksbyggnaden? (*bra/dåligt/motivera*)
 - Byggdes det för att vara ett bibliotek eller har det varit något annat innan?
 - Hur många våningar/rum?
 - Hur är det uppdelat?
 - Finns det någon toalett i koppling till biblioteket? (*Följdfråga: är den öppen eller låst?*)
6. Hur upplever du byggnadens rumsliga utformning sett till:
 - Din roll som bibliotekarie?
 - Hur användare kan nyttja rummen?
7. Hur skulle du beskriva möbleringen? (*bra/dåligt/motivera*)
 - Hur är olika avdelningar är möblerade?
 - Vilken sorts möbler finns och hur är de placerade? (*Följdfråga: flyttar användare dem?*)
 - Hur ser bokhyllorna ut och hur står de?
 - Finns det utrymmen som man inte har uppsikt över? (*Följdfråga: vilka konsekvenser kan det ha?*)
 - Hur många diskar finns och hur är de placerade?
 - Finns det larmknapp eller liknande?
 - Vilka kan/har påverkat hur rummen möbleras?
8. På vilka sätt tycker du att byggnaden och möbleringen är:
 - Tillgängligt eller ej? (*Kan/vågar användare röra sig i rummen och använda tillgängliga tjänster?*)
 - Bekvämt eller ej? (*Sköna sittplatser, en plats man vill vara på, etcetera*)
 - Överblickbart eller ej? (*Både för personal och användare*)
 - Tillåtande eller ej? (*Hindras användare på något vis?*)

Om användarna

9. Vilka besöker ert bibliotek?
10. Vad kommer de dit för att göra?
11. Med den tidigare frågan om tillgänglighet, bekvämlighet och tillåtelse i minnet:
 - Vilka ytor i biblioteket skulle du säga är mer tillgängliga/bekväma/tillåtande för användarna?
 - Vilka ytor skulle du säga är mer otillgängliga/obekväma/hindrande?

Problematik

12. Har det uppstått några återkommande problem kopplat till användarna och rummet?
13. Hur skulle du beskriva användarnas attityder gentemot:
 - Dig/personalen
 - Biblioteksrummet/möbleringen
 - Andra användare?
14. Har ni på biblioteket behövt ingripa i rumsutformningen, exempelvis för att förhindra stök? (studens definition av stök: respektlöshet mot trivselregler, anställda och besökare; våld; etc)
 - Om ja: vilka åtgärder har vidtagits och har de haft effekt?
15. Finns det delar av biblioteket som är mer utsatta av icke önskvärda beteenden?
 - Vilka?
16. Har du/ni på biblioteket funderat på hur rummet ska vara:
 - Tillåtande sett till hur användarna kan/bör använda det?
 - Hindrande sett till hur användarna kan/bör använda det?
17. Finns det någon särskild händelse/anekdot (kopplat till möjligheter och problem med biblioteksrummets utformning) som du vill dela med dig av?
18. Är det något du vill tillägga?

Bilaga 2: Intervjuguide Hä

Bakgrundsinformation

1. Hur kom det sig att du blev bibliotekarie?
2. Hur länge har du jobbat med biblioteksverksamhet? (*Var har du jobbat tidigare?*)
3. Är du utbildad bibliotekarie? (*Om ja: Var studerade du och när?*)
4. Vilken roll har du på din arbetsplats?

Om arbetsplatsen

5. Hur skulle du beskriva lokalerna du rör dig i under din arbetsdag?
6. Hur fungerar de för din verksamhet?
7. Hur kunde ett optimalt utrymme se ut för dina ändamål?
8. På vilka sätt tycker du att lokalerna och möbleringen är:
 - Bekvämt eller ej? (*Sittplatser, atmosfär, etcetera*)
 - Överblickbart eller ej? (*Både för personal och klienter*)
 - Tillgängligt eller ej? (*Hur kan klienterna röra sig och vad kan de göra? Är det alls applicerbart eller glider det över i...*)
 - Tillåtande eller ej? (*Hur hindras användare rent rumsligt?*)

Om användarna, arbetssättet och problem

9. Vilka sorters klienter möter du och vad har de för behov?
10. Har det uppstått några problem kopplat till rumsutformningen/möbleringen?
11. Hur fungerar samarbetet med kriminalvårdare?
12. Vad skulle du vilja ta med dig till folkbiblioteksverksamheten från ditt arbetssätt på häktet?
13. Är det något mer du vill tillägga?

Bilaga 3: Enkät

Inledande frågor

1. Vilken typ av bibliotek jobbar/har du jobbat på? (ex. folkbibliotek, fängelsebibliotek, skolbibliotek)
 - (öppen fråga)
2. Är du verksam som bibliotekarie/biblioteksassistent i nuläget?
 - Ja, jag jobbar som bibliotekarie/biblioteksassistent just nu
 - Nej, men jag har jobbat som bibliotekarie/biblioteksassistent
3. Hur länge har du jobbat på bibliotek?
 - 1–5 år
 - 5–10 år
 - Över 10 år
4. Är du utbildad bibliotekarie?
 - Ja, jag har kandidatexamen
 - Ja, jag har masterexamen
 - Ja, jag har genomgått annan biblioteksrelaterad utbildning
 - Nej

Primära frågor

5. Hur skulle du beskriva rumsutformningen/möbleringen på ditt bibliotek?
 - (öppet svar)
6. Finns det några rumsliga faktorer (rummens upplägg/möblering/etc) som orsakar/orsakat problem på ditt bibliotek?
 - (öppet svar)
7. Har du upplevt följande aspekter av stök på ditt bibliotek?

(Likertskala med alternativen Ja, ofta, Ja, ibland, Kanske/osäker, och Nej)

- Respektlöshet mot trivselregler
- Respektlöshet mot anställda
- Respektlöshet mot andra besökare
- Våld
- Högljuddhet
- Drogförsäljning/användning
- Annat (beskriv i fråga 8)

8. Om du upplevt biblioteksstök: Berätta kortfattat om ett tillfälle/återkommande problem som du kommer att tänka på.

- (öppet svar)

Motpoler

9. Hur skulle du beskriva ditt biblioteks...

(Likertskala med alternativen Mycket bra, Bra, Okej, Dålig, och Mycket dålig)

- Tillgänglighet? *(Kan/vågar användare röra sig i rummen och använda tillgängliga tjänster?)*
- Bekvämlighet? *(Finns det sköna sittplatser, är det en plats man vill vara på, etcetera)*
- Överblickbarhet? *(Kan personal och användare se ut över lokalerna?)*
- Kontroll? *(Används saker som de ska/efterföljs trivselregler?)*

10. Finns det något mer du vill tillägga?

- (öppet svar)

Samtycke till behandling av personuppgifter i samband med studentarbete vid Södertörns högskola

Jag samtycker till att Södertörns högskola behandlar följande personuppgifter i studentarbetet *Böcker, möblering och beteenden: en flerfallstudie om bibliotekens spatiala påverksamhetsmöjligheter* i enlighet med nedanstående beskrivning.

Vilka personuppgifter kommer att behandlas?

- namn
- e-postadress
- ljud- och videoinspelad intervju

Vad är syftet med behandlingen av personuppgifter?

Du kommer att intervjuas över Zoom/Skype för att undersöka likheter och skillnader i hur olika bibliotekarier resonerar kring rummet och användarna. Ditt namn och din e-postadress behandlas i och med upprättandet av kontakt och samordning kring intervjutillfället; intervjun kommer dessutom att spelas in i syfte att möjliggöra transkribering.

På vilken rättslig grund kommer personuppgifterna att behandlas?

Personuppgifterna behandlas med **ditt uttryckliga samtycke**. Deltagande i studien är helt frivilligt. Du kan när som helst återkalla ditt samtycke utan att ange orsak. Om du inte samtycker till personuppgiftsbehandlingen kan du göra det utan att drabbas av negativa konsekvenser.

Lagringsform och skyddsåtgärder:

Ditt namn och din e-postadress förvaras elektroniskt på Södertörns högskolas säkra OneDrive. När intervjun genomförts kommer de inspelade filerna att sparas på samma drive samt säkerhetskopieras till en USB, varpå originalen raderas från den privata utrustningen. Alla personuppgifter, liksom namn på arbetsplats, kommer anonymiseras i studien. Den anonymiserade transkriberingen av intervjun kommer att arkiveras.

Lagringstid och gallring:

Personuppgifterna bevaras fram tills att ändamålet upphört och kommer därefter att raderas.

Vilka är mina rättigheter?

Enligt EU:s dataskyddsförordning har du rätt att få ta del av samtliga personuppgifter om dig som hanteras (registerutdrag) Du har även rätt att få dina uppgifter rättade vid fel. Du har även rätt att begära radering, begränsning eller invända mot behandling av personuppgifter. Fortsättningsvis har du rätt till dataportabilitet, dvs. rätt att överföra personuppgifter från en personuppgiftsansvarig till en annan ”utan att hindras”. Du kan när som helst återkalla ditt samtycke utan att behöva ange orsak.

Vem ska jag vända till om uppgifter är felaktiga eller jag vill ångra mitt samtycke?

Behöver du få felaktiga uppgifter rättade, komplettera med saknade uppgifter (rättelse) eller ångrar du ditt samtycke (återkallelse) kan du i första hand kontakta ansvarig student och/eller dennes handledare (se kontaktuppgifter nedan). Du kan även vända dig till Södertörns högskolans dataskyddsombud på dataskydd@sh.se.

Personuppgiftsansvarig: Södertörns högskola är juridiskt ansvarig för studentens personuppgiftsbehandlingar i studentarbeten. Du kan alltid nå Södertörns högskola via e-post registrator@sh.se eller telefon 08 608 40 00.

Dataskyddsombud: Har du funderingar eller klagomål om hur dina personuppgifter behandlas kan du alltid vända dig till Södertörns högskolas dataskyddsombud på dataskydd@sh.se.

Klagomål: Är du inte nöjd med högskolans hantering av dina personuppgifter har du alltid rätt att lämna klagomål till Datainspektionen. Du når dem via e-post: datainspektionen@datainspektionen.se eller telefon 08-657 61 00.

Kontaktuppgifter till ansvarig student och handledare:

Biblioteks- och informationsvetenskap C, Södertörns Högskola.

Handledare: Jenny Gustafsson, jenny.gustafsson@sh.se

Student Elsa Österberg, 20elos2@suni.se

Samtycke till behandling av personuppgifter i samband med studentarbete vid Södertörns högskola

Jag samtycker till att Södertörns högskola behandlar följande personuppgifter i studentarbetet *Böcker, möblering och beteenden: en flerfallstudie om bibliotekens spatiala påverkansmöjligheter* i enlighet med nedanstående beskrivning.

Vilka personuppgifter kommer att behandlas?

- namn
- e-postadress
- ljud- och videoinspelad intervju
- mejlkorrespondens

Vad är syftet med behandlingen av personuppgifter?

Du kommer att intervjuas över Zoom/Skype för att undersöka likheter och skillnader i hur olika bibliotekarier resonerar kring rummet och användarna. Ditt namn och din e-postadress behandlas i och med upprättandet av kontakt och samordning kring intervjutillfället; intervjun kommer dessutom att spelas in i syfte att möjliggöra transkribering. Den korrespondens som förts över mejl där du redogjort för din syn på studiens ämne kan även användas för att berika uppsatsen.

På vilken rättslig grund kommer personuppgifterna att behandlas?

Personuppgifterna behandlas med **ditt uttryckliga samtycke**. Deltagande i studien är helt frivilligt. Du kan när som helst återkalla ditt samtycke utan att ange orsak. Om du inte samtycker till personuppgiftsbehandlingen kan du göra det utan att drabbas av negativa konsekvenser.

Lagringsform och skyddsåtgärder:

Ditt namn och din e-postadress förvaras elektroniskt på Södertörns högskolas säkra OneDrive. När intervjun genomförts kommer de inspelade filerna att sparas på samma drive samt säkerhetskopieras till en USB, varpå originalen raderas från den privata utrustningen. Alla personuppgifter, liksom namn på arbetsplats, kommer anonymiseras i studien. Den anonymiserade transkriberingen av intervjun kommer att arkiveras liksom en censurerad kopia av vår mejlkorrespondens.

Lagringstid och gallring:

Personuppgifterna bevaras fram tills att ändamålet upphört och kommer därefter att raderas.

Vilka är mina rättigheter?

Enligt EU:s dataskyddsförordning har du rätt att få ta del av samtliga personuppgifter om dig som hanteras (registerutdrag) Du har även rätt att få dina uppgifter rättade vid fel. Du har även

rätt att begära radering, begränsning eller invända mot behandling av personuppgifter. Fortsättningsvis har du rätt till dataportabilitet, dvs. rätt att överföra personuppgifter från en personuppgiftsansvarig till en annan ”utan att hindras”. Du kan när som helst återkalla ditt samtycke utan att behöva ange orsak.

Vem ska jag vända till om uppgifter är felaktiga eller jag vill ångra mitt samtycke?

Behöver du få felaktiga uppgifter rättade, komplettera med saknade uppgifter (rättelse) eller ångrar du ditt samtycke (återkallelse) kan du i första hand kontakta ansvarig student och/eller dennes handledare (se kontaktuppgifter nedan). Du kan även vända dig till Södertörns högskolans dataskyddsbud på dataskydd@sh.se.

Personuppgiftsansvarig: Södertörns högskola är juridiskt ansvarig för studentens personuppgiftsbehandlingar i studentarbeten. Du kan alltid nå Södertörns högskola via e-post registrator@sh.se eller telefon 08 608 40 00.

Dataskyddsbud: Har du funderingar eller klagomål om hur dina personuppgifter behandlas kan du alltid vända dig till Södertörns högskolas dataskyddsbud på dataskydd@sh.se.

Klagomål: Är du inte nöjd med högskolans hantering av dina personuppgifter har du alltid rätt att lämna klagomål till Datainspektionen. Du når dem via e-post: datainspektionen@datainspektionen.se eller telefon 08-657 61 00.

Kontaktuppgifter till ansvarig student och handledare:

Biblioteks- och informationsvetenskap C, Södertörns Högskola.

Handledare: Jenny Gustafsson, jenny.gustafsson@sh.se

Student Elsa Österberg, 20elos2@sun.se

Bilaga 6: Exempelbild panoptikon



Ett panoptikon-exempel från det före detta fängelset Presidio Modelo på Isla de la Juventud, Kuba.

Källa: Friman, CC BY-SA 3.0 <<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>>, via Wikimedia Commons